

HET HODOIPORIKÓN ("REISVERSLAG") VAN KONSTANTINOS MANASSES

Zoals zo vaak in de wetenschap: een wetenschapper wordt door een toeval op het spoor gebracht van een onderwerp van onderzoek, en in het geval van mijn voordracht hier is het niet anders. In het kader van een reeks conferenties in het Byzantium-centrum in het Gelderse kasteel te Hernen gewijd aan de kruisvaardersstaten in het Midden-Oosten, was ik op zoek naar een Byzantijnse tekst die relevant kon zijn voor de laatst-gehouden conferentie. En zo kwam ik, bij het doorwerken van de Byzantinische Zeitschrift voor het samenstellen van een bibliografie voor een ander boek, een gedicht tegen van Konstantinos Manasses, dat de titel *Hodoiporikon* heeft gekregen, uitgegeven door Konstantin Horna in deel 13 uit het jaar 1904, bijna een eeuw geleden dus. Het is mijns inziens een van de sprekendste ego-documenten die de Byzantijnse literatuur heeft opgeleverd. De uitnodiging om over dit gedicht van Konstantinos Manasses een voordracht te komen houden aan de Universiteit Gent leverde mij een goede aanleiding dit reisverslag geheel in het Nederlands te vertalen.

Het gedicht omvat ruim 800 verzen, ingedeeld in vier delen van ongelijke lengte. Het is geschreven in min of meer klassieke iambische trimeters, met de Byzantijnse "verfijning", waarbij op de voorlaatste (elfde) lettergreep steeds een woordaccent staat. Van Konstantinos Manasses, die ± 1130 geboren is in Konstantinopel en als metropoliet van Naupaktos in 1187 is overleden, zijn verschillende (dicht)werken bekend, die evenwel alle in 15-lettergreepige zg. *versus politici* zijn geschreven. Zijn bekendste werk is zijn Σύνοψις ἱστοριῶν ("Geschiedenisoverzicht") in 6733 politieke verzen, waarin een wereldgeschiedenis wordt gegeven van de schepping tot 1181. Daarnaast een roman over de *Liefde van Aristandros en Kallithéa*, eveneens in politieke verzen, naar een klassiek patroon, waarbij vooral de 'klassieke' romans van Achilles Tatios en Heliodoros model hebben gestaan. Helaas is de Aristandros-roman slechts in fragmenten bewaard gebleven, die veelal een moralistische strekking hebben¹. Het valt dus op dat het *Hodoiporikon* in 12-lettergreepige verzen is geschreven en niet in de populaire 15-lettergreepige. De reden daarvoor wordt aan het eind van de inleiding duidelijk gemaakt.

Aanleiding tot het schrijven van het gedicht was het volgende. Manasses is een tijdgenoot van keizer Manuel I (1143-1180), de enige Byzantijnse keizer die op redelijk goede voet heeft gestaan met de "Latijnen" en ook ettelijke zaken uit het Westen in Byzantium heeft geïntroduceerd². Manuel was getrouwd met Bertha van Sulzbach, een schoonzuster van de Duitse vorst Conrad III, een politiek huwelijk dat er op gericht was de dreigingen uitgaande van de Normandiërs uit Zuid-Italië en Sicilië tegen te gaan³. Toen Bertha (in Byzantium keizerin Irene geheten) in 1160 overleed, werd in

¹ Voor de Σύνοψις zie I. Bekker (CSHB 1837), de romanfragmenten zijn uitgegeven door O. Mazal, *Wiener Byz. Studien* 4, 1967. Zie verder de bibliografische gegevens in W. Buchwald-A. Hohlweg-O. Prinz, *Tusculum-Lexikon gr. u. lat. Autoren*, Darmstadt 1982³.

² Bekend is dat Manuel o.a. de Latijnse vorm van het toernooi heeft ingevoerd.

³ Zie o.a. G. Ostrogorsky-Hussey, *History of the Byzantine State*, Oxford 1968, 381 e.v., A.A. Vasi-

Byzantium uitgekeken naar een nieuwe huwelijks-candidate, aangezien het huwelijk met Irene geen kinderen van het manlijk geslacht had voortgebracht. En men zocht ditmaal een vrouw uit een van de kruisvaardersstaten, met de bedoeling de Byzantijnse invloed in de kruisvaardersstaten, gelegen in een territorium dat vroeger tot het Byzantijnse rijk behoord had, fors uit te breiden. Ook de Westerse machthebbers in die staten hadden wel belang bij een dergelijke verbintenis, aangezien het tegenoffensief van de Islamieten steeds dreigender vormen aannam, en hulp uit West-Europa slechts mondjesmaat kon worden verwacht. Een meer nabij gelegen bondgenoot zou goede diensten kunnen bewijzen. Het ziet er naar uit dat men in Byzantium twee kandidaten op het oog had en dat ter sondering twee delegaties op pad zijn gestuurd, een naar Antiochië en een naar Tripolis in Palestina. In Antiochië ging het om Maria, de dochter van Raymond van Poitiers en Constance⁴, voormalig vorstenpaar in Antiochië, in Tripolis benaderde men Melisende, de zuster van Raymond III, graaf van Tripolis. Procedureel was dan nog de instemming vereist van de koning van Jerusalem, Boudewijn III (1143-1163). Uiteindelijk viel de keus op Maria van Antiochië⁵.

Konstantinos Manasses maakte evenwel deel uit van de delegatie naar Tripolis en zijn impressies zijn neergelegd in het *Hodoiporikon* ("reisverslag"). Het ziet er naar uit dat hij, kamergeleerde als hij was, niet zo erg gebrand is geweest op deze expeditie. Hij is waarschijnlijk ook niet een belangrijk lid van de delegatie geweest, en wellicht heeft zijn opdracht vooral daaruit bestaan, dat hij zo onopvallend mogelijk zich een beeld moest vormen van het meisje Melisende. Uit het gedicht blijkt namelijk dat Manasses dagelijks naar een kapel ging in de verwachting dat de jonge gravin ook daar eens zou komen bidden en dat hij dan aan de leider van de delegatie verslag zou kunnen uitbrengen over haar uiterlijk en voorkomen. Anderzijds was hij toch zo belangrijk, dat, toen hij ernstig ziek werd, de leider van de delegatie, Johannes Kontostephanos, een neef van keizer Manuel, hem naar Cyprus liet brengen om te genezen.

De indeling van het gedicht is in vieren: het eerste deel telt 338 verzen, het tweede 158, het derde 106 en het vierde 194. De inhoud is als volgt: na een hectische dag op zijn bureau is Manasses 's avonds bezig met het lezen van de *Deipnosofisten* van Athenaeus van Naukratis (3e eeuw n. Chr.)⁶. Hij valt daarbij in slaap en ziet in zijn droom dat hij de neef van keizer Manuel, Johannes Kontostephanos, moet volgen op een schip op weg naar het Heilige Land. Wakker geworden wordt hij heen en weer geslingerd tussen de gedachte "dromen zijn bedrog" en "de droom zou wel eens de waarheid kunnen aanduiden". Uiteraard is dit laatste het geval en in een brief wordt hem gesommeerd om mee te gaan. De reis gaat aanvankelijk over land langs Nicea, Iconium en Cilicië naar Antiochië en vandaar per schip via Sidon, Tyrus, Beirut en

liev, *History of the Byzantine Empire*, Madison and Milwaulky 1964, II, 417 e.v.

⁴ Raymond van Antiochië sneuvelde in de slag bij Inab tegen een Moslimleger in 1149. Zijn hoofd werd naar de kalief van Bagdad gestuurd. Zie J. Riley-Smith, *The Oxford Illustrated History of the Crusades*, Oxford 1995, p. 123.

⁵ Zie de afbeelding van dit paar in I. Spatharakis, *The Portrait in Byzantine illuminated Manuscripts*, Leiden 1976, pls. 155-157, cf. tekst pp. 208-210.

⁶ Horna signaleert enkele overeenkomsten in woorden uit Athenaeus (o.a. XIII 559e - II 76), zie Horna, aant. ad I 10.

Ptolemaïs (= Accre) naar Samaria (= Sichem, = Nablus). Daar verblijft blijkbaar de jeugdige gravin Melisende, en pas daar wordt aan de delegatie-leden het doel van de reis duidelijk gemaakt. Nu vertelt Manasses dat hij, na geregeld bezoek aan een scheinmerige kapel, het meisje te zien krijgt, dat natuurlijk met haar schoonheid de donkere kapel verlicht. We krijgen twee, naar Byzantijnse traditie gestileerde, uitvoerige portrettingen voorgeschoteld. In een uitvoerig artikel heb ik eens het karakter van dit soort beschrijvingen behandeld⁷. Men kan onderscheid maken tussen een indirect type (zoals bv. via de epitheta bij Homerische helden: "snelvoetig", "verstandig", "slim", "dapper" etc.), een romantisch type (zoals bv. in de idealistische portretten bij Achilles Tatios) en een "paspoort"-type (zoals bij Malalas voorkomt, in een van-hoofd-tot-voeten-beschrijving via asyndetisch opgesomde adjectiva: "blond, zwartogig, adelaar-neuzig, roodlippig, rondkinnig" enz.). Bij latere Byzantijnse auteurs komen ook mengvormen voor. Het bijzondere van Manasses is, dat hij zowel het romantische als het paspoort-model hanteert: zie o.a. I, 159-190 en 195-199.

Manasses brengt verslag uit van wat hij gezien heeft aan Johannes Kontostephanos. Helaas vertelt Manasses niet hoe en waar de onderhandelingen zijn verlopen. Hij hoopt spoedig naar Konstantinopel terug te kunnen keren, maar slecht weer verhindert de terugkeer. Maar men gaat in ieder geval naar Jerusalem, waar waarschijnlijk met koning Boudewijn III moest worden onderhandeld. Manasses is daar blijkbaar niet bij: hij bezoekt de heilige plaatsen, achtereenvolgens het Heilig Graf, Golgotha, Sion, het vertrek waar de Heilige Geest neerdaalde, Gethsemane, Bethlehem, Jericho, Nazareth, de plaats waar Maria overleden is en haar bescheiden graf. Veel waardering voor het land heeft hij niet: hij vraagt zich vertwijfeld af waarom Christus voor zijn verlossingswerk nu uitgerekend dit land heeft uitgekozen. Hij wijt het aan Jezus' nederigheid dat hij daar heeft willen verblijven. Het is er gruwelijk heet en water is er alleen voor fors geld en dan nog met modder te verkrijgen. Met een zucht van heimwee⁸ naar Byzantium eindigt dit langste gedicht.

Het tweede gedicht vangt aan met de eerste etappe op de weg terug. Maar in Tyrus wordt Manasses ernstig ziek. De verschijnselen wijzen op tyfus. Manasses ziet het als straf voor zijn (sexuele!) zonden. De leider van de delegatie stuurt hem naar Cyprus, waar hij onder de genereuze hoede komt van de goeverneur, Alexios Doukas. Ondanks goede verzorging heeft Manasses geen goed woord voor Cyprus over: nergens is een goed boek te vinden of iets wat een intellectuele uitdaging zou kunnen zijn. Ook hier eindigt het gedicht met een evocatie van Konstantinopel.

In het derde gedicht wordt hij opnieuw gegrepen door een ziekte, ditmaal blijkbaar na een sexueel avontuurtje. Hij lijdt hevige pijnen en zijn benen weigeren de dienst. De "zonen van Asklepios" zijn machteloos, maar het nemen van hete baden leidt tenslotte tot genezing, al is hij langzamerhand vel over been. Weer vormt een herinnering aan Byzantium het einde van dit gedicht.

⁷ Zie W.J. Aerts, "Das literarische Porträt in der byzantinischen Literatur", in: *Groningen Colloquia on the Novel VIII*, ed. H. Hofmann-M. Zimmerman, Groningen 1997, 151-195.

⁸ P. Schreiner, "Viaggiatori a Bizanzio: il diplomatico, il monaco, il mercante", in: *Columbeis V*, Università di Genova. Facoltà di Lettere, 1993, 29-39, benadrukt het thema van de heimwee in het geval van Manasses (p. 34-35).

Het vierde gedicht begint met een uitroep van vreugde. Daar verschijnen de contouren van Konstantinopel. Of is het een droomgezicht, een *fata morgana*? Is hij wel werkelijk weg van Cyprus? Is het toch niet Paphos, Kition of Trimithous (nu Limassol)? (Hier worden pas enkele plaatsnamen van Cyprus genoemd. Is Manasses daar geweest, of noemt hij de plaatsen die standaard bekend waren?). Maar gelukkig, het is geen droomgezicht: hij is werkelijk terug in Konstantinopel! En deze omstandigheid geeft hem nu de gelegenheid terug te blikken op de gebeurtenissen die zich tijdens de terugreis hebben voorgedaan. Een deel van de passage is onduidelijk. Zoals het hier staat wordt gesuggereerd dat het gezelschap naar het vasteland gaat en via Isaurië, tussen Cilicië en het Taurusgebergte, de rivier Drakon ("De slang") passeert, een rivier die door andere schrijvers als Prokopios en Anna Comnena in Bithynië wordt gelocaliseerd, met dezelfde verwijzing naar zijn bochtigheid. Men arriveert in Syke, een stad die door Manasses wordt verfoeid. Vandaar steekt men weer over naar Cyprus. De situatie is intussen drastisch veranderd. Nadat de keizer zich heeft uitgesproken voor een huwelijk met Maria van Antiochië en niet met Melisende, is Raymond III van Tripolis zo woedend geworden dat hij met zijn schepen plundertochten tegen Cyprus is gaan ondernemen⁹. Bovendien loopt het leven van Kontostephanos, die blijkbaar nog in Palestina verbleef, acuut gevaar. Het kan dus zijn dat Manasses zich weer bij het gezelschap heeft willen voegen, dat via land op de terugweg was, maar dan moest constateren dat het vooralsnog veiliger was uit te wijken naar Cyprus, ook al werd dat belaagd. Hoe dit ook zij, met aanzienlijke risico's weet Kontostephanos ook op Cyprus aan te komen. Wat Manasses betreft, als de delegatieleider op Cyprus is aangekomen, is als bij toverslag heel zijn ziekte verdwenen! Het is ook in die omstandigheid dat Manasses zich een persoonlijk incident herinnert, dat hem op Cyprus is overkomen. Op Pinksteren gaat hij naar de kerk om de dienst bij te wonen. Er komt een Cypriotische boer binnen, die een uur in de wind stinkt naar knoflook en alcohol. Manasses wordt er niet goed van en verzoekt de man vriendelijk een eindje verderop te gaan staan. De man verroert geen vin. Luider dringt Manasses aan, zonder resultaat. Hij wordt dan zo kwaad dat hij de boer een forse kaakslag verkoopt. "Toen donderde de mestvreter eindelijk op" deelt Manasses mee, waarbij het de vraag blijft of de boer zo doof was dat hij niets hoorde of dat het vermoedelijk hoog-Konstantinopolitaans van Manasses door de Cyprioot helemaal niet werd begrepen. De episode is een onderdeel van verdere klachten over Cyprus: wie daar zit, zit als een rat in de val. Ontsnappen is nauwelijks mogelijk, zeerovers loeren overal, en wee degene die in hun handen valt: hij is slechter af dan in de hel! Maar eind goed, al goed. Manasses dankt Christus voor zijn redding en bidt voor verdere bescherming tegen alle andere gevaren des levens.

Tot zover de inhoud van het gedicht, waarvan de juiste overlevering niet overal gewaarborgd is. In twee handschriften is de tekst geheel of gedeeltelijk overgeleverd. Tekstueel gezien is de Marcianus 524 (M) het beste handschrift, maar het omvat

⁹ Costas P. Kyrris, *History of Cyprus*, Nicosia 1985, p. 210 meldt dat de aanvallen van Raymond III zo hevig waren dat de Cyprioten nog in 1169 niet in staat waren voldoende hulpgoederen te leveren aan koning Amalrik van Jerusalem in zijn strijd tegen de moslims.

slechts ongeveer 300 verzen. Het andere handschrift, de Vaticanus graecus 1881 (V) biedt de volledige tekst, maar in een tamelijk verworden staat. Bovendien bestaat het vermoeden dat de tekst incompleet is, omdat Manasses deze waarschijnlijk geheel of gedeeltelijk heeft herzien als gevolg van het feit dat "zijn" delegatie niet het gewenste succes heeft gehad. Gelukkig is echter het geschreven portret van Melisende bewaard gebleven.

Tenslotte nog even terugkomen op de vraag, waarom speciaal dit gedicht in 12-lettergripige verzen is geschreven. Het lijkt mij waarschijnlijk dat Manasses dit metrum heeft gekozen om de associatie op te roepen met een bode-verhaal uit de klassieke tragedie. Het is bovendien duidelijk dat het geschrift eer een ego-document is dan een objectief reisverslag. Het zou aardig zijn geweest als wij via Manasses geïnformeerd zouden zijn over de gang van zaken bij de onderhandelingen, wie daar bij betrokken waren en waar de zaak op afgeketst is, respectievelijk hoe het kon gebeuren dat de delegatie naar Antiochië met succes werd bekroond op een moment dat de delegatie in Palestina ook nog aan de onderhandelingstafel zat. Uit andere bron is bekend dat koning Boudewijn voorkeur had voor een huwelijk van Manuel met Melisende. De historicus Kinnamos (p. 208, 17 ff. Bonn) roemt evenzeer de schoonheid van het meisje, maar vermeldt dat dit huwelijk niet doorging wegens de zwakke gezondheid van het meisje, een argument dat waarschijnlijk bedoeld is geweest om de ietwat knullige diplomatie van de Byzantijnen goed te praten.

Overigens is er ook geen enkele aanwijzing voor een contact tussen Manasses en de "Latijnse" bewoners van het Midden-Oosten. Zijn uitvallen in het vierde gedicht, naar aanleiding van de aanvallen op Cyprus door de beledigde graaf van Tripolis, wiens zuster niet is uitverkoren, liggen geheel in de sfeer van de traditionele Byzantijnse haat jegens de Latijnen, alsmede het gevoel van superioriteit tegenover de Westelingen: "wat kan een vleugelloze geplukte kip uitrichten tegen een adelaar?" (cf. IV 63). Opvallend is ook zijn zeer negatieve kijk op het Heilige Land. Enerzijds geeft hij uitdrukking aan zijn eerbied voor de heilige plaatsen, anderzijds is zijn verblijf in dat gebied hem zwaar tegengevallen. Zijn gekwetste gezondheid is daar zeker debet aan geweest, maar ook Cyprus komt er in zijn beoordeling zeer slecht van af, ondanks zijn waardering voor de gouverneur Alexios Doukas. Cultuur heeft hij er kennelijk niet aangetroffen, en wat opvallend is: kloosters heeft hij blijkbaar niet bezocht. Wat nog opvallender is, is de eigenlijk wat uit de toon vallende, voor de Byzantijnse lezer als grappig bedoelde episode met de onwelriekende Cypriotische boer. Al met al is het *Hodoiporikon* een interessant tijdsdocument, dat ook een aardige kijk geeft op de karakterstructuur van de dichter Konstantinos Manasses!

Ik heb de hele vertaling in 12-lettergripige verzen weergegeven. Als uitgangspunt heb ik zoveel mogelijk geprobeerd de "Wortlout" van het oorspronkelijk te volgen. De verschillen in metrische mogelijkheden tussen het Grieks en het Nederlands vereisen soms ingrepen in de vorm van het soms toelaten van dactylische of anapaestische metra, het omzetten van woorden of zinsdelen en (zij het zelden toegepaste) enjambe-menten.

Konstantinos Manasses, *Hodoiporikon***De Heer Konstantijn Manasses over zijn reis naar Jeruzalem.**

Zojuist ontsnapt aan 't gieren van een loeiende storm
 en aan het schuimend zilt der zaken bij mijn baan
 waarop ik werd vergast in mijn bescheiden werk
 en door mijn onervarenheid met menselijk leed,
 was 'k aangeland in 't rimpeloos glad haventje 5
 waar 'n frisse bries van onbezorgdheid rijk'lijk woei
 en had ik weer de onuitputtelijke vreugd
 gevonden van mijn boeken, navolgend de vlijt
 der bijen, toen des nachts, terwijl 'k aan 't zwoegen was
 bezig met een geschrift van de man uit Naukratis¹ 10
 de slaap mij attaqueerde en mijn wimpers sloot
 en mij op sleeptouw nam voor 'n wilde dromentocht.
 En in mijn slaap dacht ik te zien de nobele
 Johannes, man van hoog in aanzien staand verstand,
 gesproten uit 't geslacht der Kontostephanoi, 15
 die haastig zich aan boord begaf van een trieer,
 en daarbij tevens mij meenam, tegen mijn zin!
 Hij bracht ook op de been een hoofdkwartier en licht-
 en zwaarbewapenden, ruiters en slingeraars
 alsmede 'n stoet matrozen en veel mariniers, 20
 om voor de wind met zachtstuwende stijve bries
 rechtstreeks te varen naar 't eiland Sicilië.
 Ik meende immers duid'lijk in die droom te zien
 dat hij het hoofd was van het leger en de vloot!
 Wat zal ik echter verder zeggen vol verdriet? 25
 Op velerlei manieren onder druk gezet
 begaf ook ik m' aan boord van 't zeilbevlugeld schip
 en voer ik mee op 't zilte water van de zee.
 Aanvankelijk liet ik mij drijven vol genot
 met 'n allervriendelijkste zachte wind 30
 en op een zee die lieflijk lachte tegen 't schip².
 Maar toen stak op een ijselijk felle Noordenwind
 die 't schip deed zwalken als een blad zonder gewicht
 en golven opjoeg met een donderend geraas
 en 't water wild opstuwde door de woeste storm. 35
 Loeiend trok hij het schip omhoog, dan weer omlaag
 zoals een weegschaal zonder enig evenwicht
 omhoog schommelt, dan weer omlaag in onbalans.
 'T schip dreigd' op blinde klippen zomaar stuk te slaan
 en levensgroot was het gevaar van ondergang. 40

¹ Athenaeus.

² De gedachte in deze passage lijkt ontleend aan de Pseudo-Homerische *Batrachomyomachia*, waarin een muis, gezeten op de rug van een kikker, geniet zolang de oever in de nabijheid is (*Batr.* 67-77).

Ἔοδοιπορικόν

Τοῦ Μανασσῆ κυροῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν κατὰ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀποδημίαν αὐτοῦ

Ἄρτι θροούσης ἐκφυγῶν ζάλης ῥόθους καὶ τὴν ἐπαφρίζουσαν ἄλμην πραγμάτων, ὧν μοι προεξείησεν ἀπλότης τρόπου ἀνθρωπίνης τε κακίας ἀπειρία,	1
μόλις προσέσχον εὐγαλήνῃ λιμένι πλουτοῦντι τερπνὴν αὔραν ἀταραξίας καὶ δὴ βίβλων χάριτας εὐρῶν ἀφθότους τοὺς τῶν μελισσῶν ἀπεμιμούμην πόνους. νυκτὸς δέ μοι κάμνοντι καὶ πονομένῳ κάν ταῖν χεροῖν φέροντι τὸν Ναυκρατίτην ὑπνος πελάσας καὶ βλέφαρα συγκλίνας ἐνυπνίοις με παρέπεμψεν ἀγρίοις.	5
Καὶ δὴ βλέπειν ἔδοξα κατὰ τοὺς ὑπνοὺς τὸν πανσέβαστον ἀγχίνου Ἰωάννην, Κουτοστεφάνων ἐκ γένους κατηγμένον, εἰς ναῦν τριήρη βάντα συντόνω ῥύμη καὶ συνεφελκύνοντα κάμῃ πρὸς βίαν, εἶτα ξυναθροίζοντα καὶ στραταρχίαν, ψιλοῦς, ἐνόπλους, σφενδοιήτας, ἵπποτας καὶ πλῆθος ἄλλο ναυτικὸν καὶ ναυμάχον, ὡς πνευμάτων τυχόντες ἀπαλοπνῶν ³ ἰθυτενῶς πλεύσαιεν εἰς Σικελίαν· ᾧμην γὰρ αὐτὸν κατὰ τοὺς ὑπνοὺς βλέπειν, ὡς καὶ στρατάρχης καὶ στολάρχης ἐκρίθη.	10
ὦ πῶς τὰ λοιπὰ κλαύσομαί τε καὶ φράσω; πολλάις νικηθεὶς καὶ πολυτρόποις βίαις ἐμβὰς σὺν αὐτῷ τὴν λινόπτερον ⁴ σκάφην τὴν ἄλμυρὰν θάλασσαν ἐπλωϊζόμεν. καὶ πρῶτα μέντοι δεξιῶς ἀνηγόμεν, τοῦ πνεύματος πνέοντος ἀπαλωτέρου καὶ τοῦ πελάγους προσγελῶντος τῷ σκάφει ἔπειτα πικρὸς λαβράσας ⁵ ἀπαρκτίας ἔσεισε τὴν ναῦν ὡς ἐλαφρὰν φυλλάδα, ἤγειρε φλοίσβους κυμάτων πολυρρόθων, τὴν ὑγρὰν ἠγρίαινε ⁶ δυσπνίοις πνοαῖς· βρύχων ἀνεῖλκε καὶ καθεῖλκε τὴν σκαφήν, ὡς δυστάλαντος ἄνισος ζυγιστάτης, ἄνω κάτω θέουσαν ἀστατουμένην· ἐρρήγνυ πέτραις ὑφάλοις δυσεκβάτοις καὶ προῦπτος ἦν κίνδυνος ἐκ τοῦ ταραχου.	25
	30
	35
	40

³ ἀπαλόπνοος is een door de Byzantijnen gevormd woord, zie Trapp, LBG, zie bv. Prodrornos, *Rhodanthe* 4, 368 en Manasses, *Hist.* 208, id. *Aristandros en Kallithea*, frg. III, 52,6 (ed. Conca) en hier.

⁴ Voor λινόπτερος zie Aesch., *Prometheus* 468, λινόπτερ' ἠῆρε ναυτίλων ὀχήματα.

⁵ λαβράσας < λαβράζω. Logischer lijkt de vorm λαβρόομαι zoals gebruikt door Lycophron 260 en 750, < λάβρος in Hom. *Ilias* B. 148 "woest" van wind of water. Voor dgl. vormen zie A. Debrunner, *Griechische Wortbildungslehre*, p. 99-103 en 118-127. "Schallwörter" op -άζειν komen dikwijls voor, cf. Debr. §241.

⁶ τὴν ὑγρὰν ἠγρίαινε, met een op de itacistische uitspraak gebaseerd woordspel.

Geen goede rede was in zicht, geen weersomslag,
geen haven, scheepsdok wat de redding is voor 'n schip,
nee, ov'ral bruisen, kolken, folterende storm.

Dus greep de angst alsook de zeeziekte ons aan;
wij voelden 't bonzen in de borst, het hart van slag,
totdat de stormwind eind'lijk tot bedaren kwam
en wij tenslotte meerden op een goede ree. 45

Ja, dat soort beelden vormde in kunstvaardigheid
de slaap die mij helaas daar toentertijd beving,
maar even snel was hij weer weg en 't was voorbij. 50

Wakker geworden en mijn uitleg gevend aan de zaak
zond ik ten hemel menig diepe zucht omhoog,
omdat wellicht het bitt're zicht der droombeelden
rampen voorzegde die de toekomst brengen zou. 55

Maar anderzijds bestreed ik dan dat oordeel weer,
bedenkend dat het vizioen slechts vluchtig was,
bedrog, dat onterecht mij bang maakte voor niets⁷.

Doch het was waar en meldde mij wel degelijk
mijn wederwaardighede' en kwellingen op zee.
Waartoe nog verder uitweiden in mijn verhaal? 60

Net was de dageraad in stralende kleurenpracht,
de sterrenleidster, lichtverbreidster morgenster,
verschenen aan de kim en sprak hen boven aan,
toen echt terstond mij voor de voeten viel 't bericht,
de jobstijding vervuld van bitterheid, die zei: 65

"Tesamen met de Sebastós gaat u op reis
naar Palestina en de stad Jerusalem".

Maar ik, geslagen haast met blindheid door dat woord,
ik hield mij groot en brak niet uit in tranenvloed,
liet zelfs geen traan mij uit de wimpers vallen, want 70
een bitter woord dat via de oren binnenkomt⁸,

dat doodt de ziel en brengt verkillig in het hart,
en daardoor wordt de traanbuisweg goed afgesperd
en blijven smartekreten uit en vluchten weg,
weg blijft gejammer en de mond blijft sprakeloos. 75

Maar waarom al die ingewikkeldheid voor niets?

Vertrokken uit mijn zo geliefde keizerstad
zag ik Nicea, welker schoonheid wordt geroemd⁹,
zag ik de zeeën glanz'nde akkers op het land,
en ook de dichtbevolkte stad Ikonion. 80

⁷ Manasses gebruikt het droommotief herhaaldelijk. Zo bv. *Arist./Kall.* frg. VIII, 152,1 (Conca): "Ονειροι γὰρ ὡς τὰ πολλὰ φαντασιοκοποῦσιν, / ...

⁸ 71-75. Een dergelijke physiologische en filosofische uitleg is vooral populair in Manasses' *Arist./Kall.* Zo bv. in *Arist. / Kall.* frg. VI, 121, 9 ff. (Conca): ἐν δυσκομίστοις δὲ κακοῖς καὶ πόνοις δυσαγκάλοις / φεύγουσι καὶ τὰ δάκρυα..., (cf. *ibid.* 121a), en in Prodromos, *Katomyomachia*, bv. 51 ff., 123.

⁹ Strabo 12,7 (= 565) beschrijft de omgeving van Nicea als welvarend.

οὐκ ἦν λιμὴν εὖορμος, οὐκ ἦν εἰδία,
 οὐχ ὄλκαδοσώτειρα ναύλοχος στάσις.¹⁰
 τὰ πάντα θροῦς ἦν, στρόμβος, ἀντίπνους ζάλη.
 ἐντεῦθεν ἡμῖν δειλία καὶ ναυτία
 στήθους τε παλμὸς καὶ ταραγμὸς καρδίας,
 ἕως πεσοῦσης τῆς πνοῆς τῆς δυσπνόου
 μόλις προσωκείλαμεν ὄρμοις εὐδίσις.

45

Τοιαῦτα τινὰ συμπλάσας καὶ σκευάσας
 ὁ δυστυχῶς με συλλαβῶν ὕπνος τότε,
 γοργῶς ἀπέπτῃ καὶ παρήλθεν ὀξέως·
 ἐγὼ δὲ νήψας καὶ τὸ πρᾶγμα γυμνάσας
 πολλοὺς στεναγμοὺς ἀνέπεμψα βυθίους,
 μή μοι τὸ πικρὸν φάσμα τῶν ὄνειράτων
 κακὰ προμαντεύοιτο καὶ προμηνοῖ.

50

πάλιν δὲ πρὸς τὴν κρίσιν ἀπεμαχόμην,
 τὴν ὄψιν ἀργὴν καὶ πλάνην μόνην κρίνων,
 ψευδῶς θορυβοῦσαν με ματαίοις φόβοις.

55

ἢ δ' ἦν ἀληθῆς καὶ προμηνύουσά μοι
 τῶν συμφορῶν μου τὰς θαλάσσας καὶ ζάλας.
 τί δεῖ κατατείνειν με μακροῦς τοῖς λόγους;

60

Ἦὼς μὲν ὑπέλαμπεν ἄρτι φαιδρόχρους,
 ὁ δ' ἀστεράρχης καὶ φεραυγῆς φωσφόρος
 ἐκ γῆς ἀναβάς τοῖς ἄνω προσωμίλει,
 τὸ δ' εὐθὺς εὐθὺς καὶ παρὰ πόδας φθάνει
 δυσάγγελον μήνυμα μεστὸν πικρίας,
 "σὺν τῷ σεβαστῷ συμπορευθήσῃ" λέγον
 "εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Παλαιστίνην."

65

ἐγὼ δὲ πληγείς ὡς μύωπι τῷ λόγῳ
 οὐ συνεχύθην, οὐ προήχθην δακρῦσαι,
 οὐκ ἐκβαλεῖν στάλαγμα τῶν βλεφαρίδων.
 ταῖς ἀκοαῖς γὰρ ἐμπεσῶν πικρὸς λόγος
 ψυχὴν τε νεκροῖ καὶ ψύχει τὴν καρδίαν·
 καὶ δακρῶν μὲν ἀποκόπτεται ῥύμη,
 οἱ δὲ βρυχηθμοὶ δραπέται καὶ φυγάδες·
 φροῦδος στεναγμὸς, ἄλαλον δὲ τὸ στόμα.
 καὶ γοῦν τὰ πολλὰ τί μάτην περιπλέκω;

75

Τῆς γλυκυτάτης ἀπάρας βασιλίδος
 εἶδον Νίκαιαν κάλλος αὐχοῦσαν τόπου,
 εἶδον πελάγη λιπαρῶν πεδιάδων,
 πόλιν μυριάθρωπον Ἰκοιέων.¹¹

80

¹⁰ ὄλκαδοσώτειρα...στάσις. Een nieuwvorming op basis van ὄλκαδοχρίστης "een scheepsteerder" in Manetho astrologus 4. 342.

¹¹ μυριάθρωπος, niet in LSJ, wel in Lampe (2x).

Ik kreeg de landstreek van Cilicië te zien, al de welvarende steden van heel dat gebied, schoon om te zien, maar schoner nog voor een verblijf.	
Ik nam de stad Antiochië in ogenschouw, de vreugdevolle schittering en hoogtepunt van alle steden in 't landschap Klein-Azië.	85
Ook keek 'k mijn ogen in het fraaie Dafne uit, verkwikte mij met 't water van Kastalia, door enerzijds te drinken van de nectarstroom en anderzijds te raken aan 't kristalkoel vocht.	90
Wat heeft het zin dat ik nu ied're stad beschrijf, Sidon en Tyrus, en de havens van Beiroet, en Ptolemaïs ¹² die waarlijk moordadige stad, dat Ptolemaïs dat de ondergang verdient, alwaar u, Jezus, Licht van 't eeuwigstromend Licht, de vlam van 't zonlicht moge doen verflauwen, nu, en 't alziend oog verhullen in de schaduwen opdat nooit meer gezien wordt die gehate stad!	95
Zo kwam ik in Samária ¹³ aan: ik zag een plaats bloeiend van vele gratieuze schoonheden, een lust voor 't oog, en welgelegen op die plek: een schone lucht, een overvloed aan wateren, kristalhelder, gezond, stromend in eeuwigheid. Het land was boomrijk, en zeer vruchtbaar, rijk aan ooft, [veel soorten graan, allerlei fruit, wijnstokbegroeid], olijvengaarden, groentetuine' in overvloed.	100
Een vlak terrein met paden goed voor 'n rit te paard, velden volop met geur'ge rozenpracht gesierd, een plaats waar het goed toeven was, conform die stad. Had je 't gezien, had je gezegd: als 'n vrouw met kind, met in haar armen 'n baby zalig aan haar borst.	110
Vandaar rijst op een steile, moeilijk te beklimmen berg, slecht te betreden, slecht te bedwingen, zonder pad, scherprotsig, over 'n grote afstand uitgestrekt. Daarnaast een and're berg die tot de hemel reikt, met scherpe uitstekende rotsen, woest en steil, zeer hoog en vol ravijnen, ontoegankelijk.	115
De stad ligt tussen de twee ruggen ingeklemd net als een door zijn moeder ingebakerd kind, of als een beeldschoon meisje dat aan goede zorg van 'n dienstmaagd, die van kind'ren houdt, is toevertrouwd.	120

¹² Cf. Steph. Byz. s.v. Πτολεμαίς, Strabo 2,39 (=134). Manasses noemt het hoge sterftcijfer nogmaals IV 20.

¹³ Zie o.a. Strabo 16, 34 (=760). Herodes gaf het de naam Sebaste. In Steph. Byz. Νεάπολις (= Nablus). T.a.v. van de nabijgelegen berg Garizim vermeldt Proc. Aed. 5,7,1 e.v. dat de Samaritanen die als cultusplaats gebruikten tot Jezus daar zijn gesprek had met de Samaritaanse vrouw. De door de Christenen gebouwde kerk werd vernield door de Samaritanen en herbouwd door Justinianus. De andere berg is Ebal, zie bv. *Lexikon für Theologie und Kirche*, s.v. Samaria en Palestina,

Κιλικίας ἔβλεψα τὴν κατοικίαν καὶ τὰς ὑπ' αὐτὴν εὐφορωτάτας πόλεις, καλὰς μὲν ἰδεῖν, καλλίους δὲ τὰς θέσεις. εἰς ὄψιν ἦλθεν Ἀντιοχέων πόλις, ἡ φαιδρότης, ἡ τέρψις, ἡ κοσμιότης	85
χωρῶν ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν. ἔνωπτρισάμην ¹⁴ καὶ τὸ κάλλος τῆς Δάφνης, κατετύφησα ναμάτων Κασταλίας, νεκταρέων μὲν καὶ γλυκυτάτων πίνειν, ψυχρῶν δὲ θίγειν καὶ δειδῶν τὴν θέαν.	90
τί δεῖ διαγράφειν με τὰς πάσας πόλεις, Σιδῶνα, Τύρον, λιμένας Βηρυτίων, Πτολεμαίδα τὴν φονεύτριαν πόλιν. Πτολεμαίδα τὴν φθορὰς ἐπασίαν, ἐξ ἧς, Ἰησοῦ, φῶς ἀειβρύτου ¹⁵ φάους, τὴν ἡλιακὴν ἀπομαράναις φλόγα καὶ συσκιάσαις τὴν πανόπτριαν κόρην, ¹⁶ ὡς μὴ ποσῶς βλέπειτο μισητὴ πόλις.	95
εἰς Σαμάρειαν ἦλθον, εἶδον χωρίον πολλαῖς χαρίτων καλλουαῖς ἠηθισμένον, χαρίεν ἰδεῖν, εὐφυῆς τὰ πρὸς θέσιν· ἄηρ καθαρὸς, πλημμυρίδες ὑδάτων λεπτῶν, διειδῶν, ὑγιῶν, ἀειρρύτων· δενδρίτις ἡ γῆ, πάμφορος, καρποτρόφος, [πυροτρόφος, πάγκαρπος, ἀμπελοφόρος,] ¹⁷ ἐλαιόφυτος, λαχανηφόρος, πίνων· πεδιάς ἱππήλατος, εὐμαρεῖς δρόμοι, λειμώνες ἐμπρέποντες εὐόσμοις ῥόδοις· θέσις γλυκεῖα, προσφυῆς τῷ χωρίῳ· εἰποῖς ἂν ἰδῶν, ὡς γυνὴ τις φιλόποις	100
γαλακτοφάγον ἀγκαλίζεται βρέφος. ἐκείθεν ἦρται δυσανάβατος λόφος, δυσέμβολος, δύσμαχος, οὐκ ἔχων βάσιν, ὄξύς, τραχεινός, εἰς μακτὸν τεταμένος. ἐντεῦθεν ἄλλος μέχρις αἰθέρος φθάνων πέτρας προϊσχωῶν ἀγρίας ἡλιβάτους, ¹⁸ ὄρθιος, ἀπόκρημνος, ἀνάπτυς λόφος. τὸ χωρίον δὲ τοῖν δυοῖν κείται μέσον, ὡς ὑπὸ μητρὸς σπαργανούμενον βρέφος, ὡσεὶ κορίσκη παγκάλῃ τηρουμένη	105
γυναικὶ φιλόπαιδι θαλαμευτρία. ¹⁹	120

¹⁴ ἔνωπτρισάμην lett. "ik zag als in een spiegel", hier "ik zag", tenzij Manasses bedoelt te zeggen: "ik zag in de verte" o.i.d. Over Dafne zie oa. Steph. Byz. s.v. Δάφνη, Proc. Aed. 5,9,29, *Bella* 2,11,4, Strabo 16.6 (=750).

¹⁵ ἀειβρυτος, zie Trapp, LBG s.v.

¹⁶ πανόπτριαν κόρην. Het fem. πανόπτρια bij masc. πανόπτρης wordt vermeld in Phot. Lex.

¹⁷ Horna heeft dit vers tussen haken gezet omdat het in M ontbreekt; het staat wel in V.

¹⁸ πέτρας...ἡλιβάτους, cf. Hom. *Ilias* O 273, *Od.* ι 243 (over de steen voor de grot van de cycloop).

¹⁹ LSJ citeert voor θαλαμεύτρια alleen Poll. 3,41 "bruidmeisje"; Trapp LBG vermeldt alleen onze plaats, met de betekenis "die das Brautgemach richtet", onder verwijzing naar LSJ. De betekenis heeft hier evenwel een meer algemeen karakter: "dienstmaagd", "kindermeisje".

<p>Zo welgeschapen was dus alles van die plaats, en het was daar dat 'n einde kwam aan onze reis en dat wat nog verborgen was tot klaarheid kwam. Want de Sebastos, heel precies geïnstrueerd</p>	125
<p>dat 't beste was als slechts bij hem en hem alleen 't geheim des keizers werd bewaard en veilig was, had aan geen sterveling het doel der reis onthuld. Het plan des keizers en Sebastos, dat voor ons, volstrekt geheim, verborgen bleef, had dit ten doel,</p>	130
<p>- zoals ik later na een tijd begrepen heb - om, daar de keizerin aan de Natuur haar tol betaald had, zorg te dragen voor een nieuwe band. Hij was, 't is waar, gezegend met twee dochters, maar helaas, de jongste van de twee had reeds allang op jonge leeftijd 't duister van het graf gezien²⁰.</p>	135
<p>Doch kwelde hem 't verlangen naar een manlijk kroost, dat voor regeringen het meest noodzaak'lijk is. Dus keek hij uit naar 'n tweede wettig huwelijk. Toen velen nu hier uitten hun verontwaardiging en eisten dat eens herderheid hun werd verschaft,</p>	140
<p>met 't oog waarop en wáárheen zo snel was gereisd, - toen 't dus tenslott' onmoog'lijk was nog te ontgaan waarom wij ons bevonden in Palestijns land en op 't Samaritaanse waterrijk gebied -</p>	145
<p>< onthulde de Sebastos 't doel van onze reis >.</p>	145a
<p>Toen wenste 'k mij de schoonheid van 't meisje te zien waarop voornoemde in 't geheim zich had gericht om haar als bruid te tooien voor het huwelijk met zijn purpergesproten meester Manuel.</p>	
<p>Het trof dat in het stadje, in Samária,</p>	150
<p>zij op dat ogenblik daar metterwoon verbleef. En inderdaad ik zag haar; maar hoe dat verwoord? Er was 'n gebouwtje waar slechts schaars het licht inviel, dat wel kon bogen op publiek, maar eveneens te laken viel, daar 't stralen van de zon geen ruime toegang kreeg.</p>	155
<p>Ik ging daar dikwijls heen, vroeg dikwijls ook bescheid, beklaagde mij dat 't bouwwerk toch zo duister was, maar eens toen ik gewoontetrouw naar binnen ging trof plots mijn blik een meisje met sneeuwblanke huid en met de toorts die licht deed stralen van 'r gelaat</p>	160
<p>verspreidde zij een lichtschijn van een twink'lend vuur waarmee zij in het duister scheen en 't zwart verdreef. Haar licht trof mij, verplette mij als 'n bliksemflits: 'k zei tot mij zelf: "sloeg hier wellicht de bliksem in, of is de maanschijf op de aarde hier geland?"</p>	165

²⁰ De oudste dochter Maria werd later verloofd met Bela-Alexios van Hongarije, zie John Fine, jr., *The early Medieval Balkans*, Ann Arbor, Univ. Mich. Press 1983 / 1991, p. 240-241.

Οὕτω μὲν εἶχεν εὐφυῶς τὰ τοῦ τόπου·
 τέλος δὲ λοιπὸν εἶχεν ἡμῖν ὁ δρόμος
 καὶ φανεροῦσθαι τὸ κρυφίον ἤρχετο.
 ὁ γὰρ σεβαστός, ἀκριβῶς πεπεισμένος 125
 ἄριστον εἶναι τὸν παρ' αὐτῷ καὶ μόνῳ
 μυστήριον κρύπτοντα τοῦ βασιλέως,
 οὐ παρεγύμνου τὸν σκοπὸν πρὸς οὐδένα.
 ἦν δὴ τὸ πᾶν βούλημα τοῦ βασιλέως
 καὶ τοῦ σεβαστοῦ τὸ πρὸς ἡμᾶς κρυφίνου, ²¹ 130
 καθὼς διέγγων ὀψὲ καὶ μετὰ χρόνον,
 τῆς βασιλίσσης ἀποδόσης τὸ χρέος,
 ἄλλων νέων ἔννοια παστοπηγίων.
 ὡς γὰρ θυγατέρων μὲν ἠπόρει δύο,
 τὴν δ' ὑστέραν σφῶν εἶδεν ἐν ζόφῳ τάφου 135
 ἐν νηπιῶδει παντελῶς ἡλικία,
 ἔρωσ παρηνώχλει δὲ παίδων ἀρρένων,
 ὧν καὶ πλέον χρήζουσιν ἀρχῆς τὰ κράτη,
 πρὸς δευτέρους ἔβλεψεν ἐννόμους γάμους.
 καίτοι γε πολλῶν πολλὰ ποτιωμένων 140
 καὶ τὴν ἀνακάλυψιν ἐξαιτουμένων,
 εἰς τίνα καὶ ποῦ τοῦ δρόμου τὸ γοργόπουν ... ²²
 ὡς οὖν λαθεῖν ἦν ἀδύνατον εἰς τέλος,
 ὅτου χάριν παρήμεν εἰς Παλαιστίνην
 καὶ Σαμαρειτῶν τοὺς πολυρρύτους τόπους, 145
 ἰδεῖν τὸ κάλλος τῆς κόρης ἐγλιχόμην,
 ἦν ὁ προελεχθεὶς κρυφίως ἐπετράπη
 νυμφοστολῆσαι καὶ κομίσαι πρὸς γάμον
 τῷ πορφυραυθεῖ Μανουὴλ τῷ δεσπότη.
 ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δὲ τῷ πολιχνίῳ 150
 ἔτυχεν αὐτὴν τμηκαῦτα διάγειν.
 καὶ δὴ κατείδον· ἀλλὰ γὰρ πῶς ἐκφράσω;
 Οἰκίσκος ἦν τις ἀμυδρὸν τὸ φῶς ἔχων,
 κόσμον μὲν αὐχῶν, ἀλλὰ καὶ μῶμον φέρων· 155
 οὐ πλουσίας γὰρ εἶχεν αὐγὰς ἡλίου.
 τοῦτον θαμίζων πολλακίς ἀνιστόρου
 καὶ τὸ ζοφῶδες ἠτιώμην τοῦ δόμου·
 ἀλλ', ὥσπερ ἦν σύνηθες, εἰσιόντι μοι
 αἴφνης ὀράται χιονόχρωτος κόρη 160
 καὶ τοῦ προσώπου τῆς φεραυγοῦς λαμπάδος
 φωτὸς πυριμάρμαρον ἐκφέρει σέλας
 καὶ καταλάμπει καὶ διώκει τὸν ζόφον·
 ἔφωσε ²³, κατέπληξε, κατήστραψέ με.
 εἶπον καθ' αὐτόν· ἴμῃ κεραυνὸς εἰσέδου,
 μὴ τῆς σελήνης κύκλος εἰς γῆν ἔρρη;²⁴ 165

²¹ τὸ κρυφίνου, sinds Xen. Cyr. 1,6,27.

²² Horna geeft een lacune aan na vers 142. Ik denk dat, als het noodzakelijk is een lacune aan te nemen, deze na vers 145 aangegeven moet worden. In de vertaling heb ik *exempli gratia* een vers aangevuld als 145a.

²³ ἔφωσε aor. bij φώσκω = φαόσκω, cf. φῶς / φάος.

Onvergelijk'lijk was de schoonheid van het wicht:
 Blanker dan melkwit was haar teint van blanke huid,
 bevallig en harmonisch, mooi met dik blond haar,
 een jonge rijzige gestalte in volle bloei
 - loot van een palmboom, zou terecht wel zijn gezegd -, 170
 mooi, pas ontsproten, recht van leden als een kaars!
 Zeer dicht haar haardos en diep-goudglanzend van kleur,
 haar wenkbrauwen als cirkels rond, haar wimpers lang,
 haar oogopslag was vriend'lijk, vrolijk en gratieus,
 haar *wangen* toonden blos, en welgevormd haar mond, 175
 haar lippen rood, zoals scharlakenrood moet zijn
 en als het soms gebeurde dat zij glimlachte,
 weloverwogen en ontspannen van gelaat,
 mijn god, haar schoonheid onbeschrijfelijk voor mij!
 Haar neus was fraaiegebogen, haar ademtocht was vrij;²⁴, 180
 charmant was haar bewegen, waardig was haar gang,
 haar optreden vervuld van een sereniteit
 die meer was dan men van een meisje had verwacht.
 Haar onderlegdheid ongeëvenaard, 't geslacht
 was edel, stammend van Julius Caesars bloed, 185
 dat scepter zwaait in het gebied van 't Avondland²⁵.
 Kortom de draden van alwat maar schoonheid bracht,
 ineengevochten en tot fraaie mengeling gewrocht,
 hadden het meisje tot een liefelijk persoon gevormd,
 een beeld van de natuur, een sieraad voor 't geslacht! 190
 De grootste Nurks²⁶ had kunnen zien geen énk'le smet!!
 Wat gold, naast die van haar, Helena's blankheid²⁷ nog,
 van wie 't verhaal gaat dat zij dochter was van Zeus?
 Van adellijk geslacht, van sterrenglanzend uiterlijk
 was 't meisje ongeëvenaard, haar hoogheid waard²⁸, 195
 haar wenkbrauw fraai, fraai haar gelaat, fraai om te zien,
 haar ogen fraai, haar vlechten fraai, haar afkomst fraai;
 een rijzige gestalte en een lichaamsbouw
 die zelfs platanen overtrof en wingerdrank.

²⁴ "vrij ademen" is blijkbaar een teken van gezondheid, cf. Anna Comnena, *Alexiade* 13,10,4 in haar beschrijving van Bohemond van Tarente: Καὶ ἡ ῥίς αὐτῷ καὶ ὁ μυκτῆρ ἐλεύθερον ἔπνει τὸν ἀέρα (± "hij haalde vrij adem").

²⁵ De verwijzing naar Julius Caesar suggereert een dynastieke verwantschap, aangezien in de Byzantijnse geschiedschrijving Julius Caesar doorgaans als de eerste Romeinse keizer wordt beschouwd. Tegelijkertijd is hierin opgesloten de claim op het gehele Romeinse rijk als onderdeel van de (ideale) politieke opvatting van de Byzantijnse keizers. Manuel zag een mogelijke verwezenlijking in de relatie met de Westerse kruisvaardersstaten.

²⁶ In Hesiodus, *Theogonie* 214 is Μῶμος een kind van Νύξ, de Nacht.

²⁷ De 14e-eeuwse dichter Hermoniakos (II 194-195) roemt ook Helena's buitengewone blankheid: εἶχε γὰρ τὴν σάρκαν ὄλην / ὑπὲρ χίονα λευκόχρουν. Zie Aerts, *Lit. Porträt*, p. 177.

²⁸ De volgende verzen gaan volgens het "paspoort"-model, zoals gebruikt door b.v. Malalas, Tzetzes e.a., zie Aerts, *Lit. Porträt*, p. 165 e.v.

ἀπαράμιλλος ἦν τὸ κάλλος ἢ κόρη, ὑπὲρ τὸ γάλα καὶ καλὴ καὶ λευκόχρους, ἐπίχαρις, σύμμετρος, εὐχρους, ξανθόθριξ, ἀναδρομὴ σώματος ὠραΐσμένη, φοίνικος ἔρνος - εἶπεν ἂν τις προσφόρως - ²⁹	170
καλόν, νεοβλάστητον, ὀρθὸν τὴν στάσιν· πολλὴ βαθεΐα καὶ κατάχρυσος κόμη· εὐκυκλος ὄφρυς, εὐφυεῖς βλεφαρίδες· ὄμμα προσηγνές, ἰλαρόν, στίλβον χάριν· καλὸν τὸ χεῖλος, εὐπερίγραπτον στόμα, καλὸν τὸ χεῖλος, ³⁰ ὑπέρυθρον, κοκκόχρουν. ³¹	175
εἶ που δὲ μικρὸν μειδιᾶσαι συνέβη διαχεθεῖσαν ³² σωφρονικῶς τὴν κόρην, ἰαταταί ³³ τὸ κάλλος οὐκ ἔχω φράσαι· εὐτορνος ἢ ῥίς, τὴν πνοὴν ἔλευθέρα· εὐρυθμος ἢ κίνησις, εὐμετρος βάσις· ἦθος γαληνότητι συγκεκραμένον καὶ τηλικαύτη προσφορώτατον κόρη παίδευσις ἀσύγκριτος, εὐγενὲς γένος·	180
ἐξ αἵματος γὰρ Καισάρων Ἰουλίων σκηπτροκρατούντων τῶν μερῶν τῆς ἐσπέρας. ἀπλῶς ἀπάντων τῶν καλῶν αἰ συμμάδες, ³⁴ εἰς ἓν χεθεῖσαι καὶ κραθεῖσαι παγκάλως, ἓν μίγμα τερπνὸν εἰργάσαντο τὴν κόρην καὶ φύσεως ἄγαλμα καὶ κόσμον γένους.	185
ὁ Μῶμος αὐτὸς ἠπόρησεν ἂν ψόγου. τί γὰρ πρὸς αὐτὴν Ἑλένης ἢ λευκότης, ἦν μῦθος ἀνέπλασεν ἐκ Διὸς φύναι; γένος τὸ πρῶτον, πυριμάρμαρος θεά, ἢ παῖς ἀπαράμιλλος, ὕψους ἀξία,	190
εὐοφρυς, εὐπρόσωπος, εὐπρεπεστάτη, εὐοπτος, εὐπλόκαμος, εὐγενεστάτη, τὴν ἡλικίαν ὀρθία καὶ τὴν πλάσιν ὑπὲρ πλατάνους, ὑπὲρ ἀναδενδράδας.	195

²⁹ Zie Hom. Od. 5 163 φοίνικος νέον ἔρνος ἀνερχόμενον ἐνόησα.

³⁰ Zowel vers 175 als 176 begint met de woorden καλὸν τὸ χεῖλος. Het ligt voor de hand een corruptie aan te nemen. In de literaire portretten wordt tussen de ogen en de mond de kleur van de wangen aangegeven. Misschien moet in 175 καλὸν τὸ χρωῶμα gelezen worden met de implicatie "roze", "rode", het gebruikelijke epitheton bij de παρειαί (wangen), zie Aerts, *Lit. Porträt*, 151-165, en 184.

³¹ κοκκόχρους is een neologisme, zie Trapp, LBG s.v.

³² διαχεθεῖσα is een laat-Hellenistische vorm = διαχυθεῖσα < διαχέομαι = "ontspannen zijn", cf. LSJ s.v. διαχέω 4, en διάχυσις.

³³ De uitroep ἰαταταί = Att. ἰατταταί is ontleend aan Aristoph. Equites 1. De andere vorm van deze uitroep, ἰατταταιάξ uit hetzelfde vers wordt toegepast door Theodoros Prodromos in zijn Κατομνομαχία v. 193.

³⁴ Het woord συμμάς wordt in LSJ vermeld met de betekenis "sneeuwjacht". Hier moet de betekenis "draad" zijn, cf. Nieuwgrieks (τὸ) σύμμα.

Zo was zij, zag ik, en was vol bewondering en achtte haar 'n goede partij voor onze vorst met zulk een gratieus gelaat en uiterlijk en ik beplumde de Sebastos in 't geloof dat hij de grootste prijzen zou verwerven als hij zulk een moeilijk te verkrijgen fraai geschenk bracht aan de milde keizer der Ausoniërs ³⁵ .	200
Ik, allerringelukkigste, zag reeds de droom dat ik ten spoedigst wéér zou zien Konstantijns stad! Maar de Noordwester blies rampzaal'ge tegenwind en joeg woestwaaierende winterstormen razend op, met golfslag vol verschrikkingen, gebeuk op 't schip, met onverwachte pauzes en vertragingen.	205
Wat som ik, arme, dit alles onnodig op wat het toneeltalent van 'n Aischylos behoeft of 'n woordenvloed aan rouwbeklag van Phrynichos! ³⁶	210
Zou iemand alles gaan beschrijven in detail, hij zou Thucydides' relaas nog ruim verslaan! Na heel veel tijd en 'n lange reeks ontberingen waren tenslotte wij vertrokken uit Nablus ³⁷	215
en zagen wij Jeruzalem, welvaar'nde stad, gelegen op een plaats die rijk bescherming bood (want op een klein gedeelte na, de Noordzijde, omgeeft een diep ravijn, een onbeklimb're sleng aan iedere kant de stad volledig rondomheen).	220
'k Bracht uitgebreid bezoek aan 't allerkostbaarst Graf, waarin, om ons, de overtreders van de Wet, terneer lag als 'n in slaap gevallen leeuwenwelp Hij die ooit slijk omroerde en zo Adam schiep en Adams kinderen het eeuwig leven schonk.	225
Ik ging kijken op Golgotha, waar ik de rotsen zag die daar uiteengebarsten waren, los, van angst ³⁸ , toen Hij, mijn God en keramist van 't mensendom Zijn smart'lijk wereldreddend lijden onderging en uit de graven Abrams zonen opwekte, hernieuwend de natuur die lag in ondergang!	230
	235

³⁵ De opvallende verwijzing naar Ausonië = Italië is mogelijkkerwijze ontleend aan Nonnos, *Dionysiaca* 41, 389-391: Σκῆπτρον ὅλης Αὐγουστος ὅτε χθονὸς ἠμιοχεύσει / Ῥώμη μὲν ζαθέη δωρήσεται Αὐσόνιος Ζεὺς / κοιρανίην. Manasses gebruikt de term herhaaldelijk in zijn *Σύνοψις*, b.v. 2550, 3294, 3212, 4110, 5589 enz.

³⁶ De tragicus Phrynichos, oudere tijdgenoot van Aeschylos, had volgens Herodotus 6,21 een tragedie *Μιλήτου ἄλωσις* ("De innamming van Milete") geschreven, waardoor de toeschouwers zo tot tranen werden bewogen, dat de Atheense overheid hem een boete van 1000 drachmen oplegde en een heruitvoering verbood. Het stuk is verloren gegaan.

³⁷ Het Palestijnse Nablus werd als *Νεάπολις* gesticht in 72 na Chr. De ligging is tussen de bergen Eval en Gerizim. Zie bv. de mozaiek-kaart van Madaba, plaat 6 en commentaar op p. 45, no. 32 (Michael Avi-Yonah, *The Madaba Mosaic Map*, Jerusalem 1954).

³⁸ Zie Matth. 27:52.

οὕτως ἔχουσαν κατιδῶν καὶ θαυμάσας καὶ τοῦ κρατοῦντος ἀξίαν εἶναι κρίνας καὶ χαριτοπρόσωπον ὡς εὐχρυστάτην, τὸν μὲν σεβαστὸν ἐπτέρουν ταῖς ἐλπίσιν, ὡς τῶν ἐπάθλων εὐπορήσει μειζόνων τοιόνδε δῶρον δυσπόριστον προσφέρων	200 205
τῷ φιλοδῶρῳ βασιλεῖ τῆς Αὐσόνων· ἐγὼ δ' ὁ ταλάντατος ὠνειροσκόπουν, ὡς τάχιον βλέψαιμι τὴν Κωνσταντίνου. ἀλλ' ἀντιπνεύσας κακίας ὁ καικίας χειμῶνας ἐξήγειρεν ἀελλοπνόους, τρικυμίας φόβητρα, ναυτίας ζάλας καὶ βραδυτήτας καὶ σχολὰς παραλόγους. τί ταῦτα τλήμων εἰς μάτην καταλέγω, τῆς Αἰσχύλου χρήζοντα δραματουργίας ἢ τῆς Φρυνίχου πειθικῆς στωμυλίας.	210 215
εἰ γὰρ τὰ πάντα κατὰ λεπτόν τις φράσει, ὑπερβαλεῖται συγγραφῆν ³⁹ Θουκυδίδου.	
Χρόνῳ δὲ πολλῷ καὶ μετὰ μακροὺς πόνους, Νεαπολιτῶν τὴν πόλιν λελοιπότες, Ἱερουσαλήμ, ὀλβιωτάτην πόλιν, κατείδομεν, πλουτοῦσαν ἀσφαλῆ θέσιν (μικροῦ γὰρ ἄνευ ἀρκτικωτέρου μέρους κοιλὰς βαθεῖα, δυσανάβατος ⁴⁰ φάραγξ ὄλην περιείληφε κύκλῳ τὴν πόλιν).	220 225
κατησπασάμην τὸν πολῦτιμον τάφον, ἐν ᾧ δι' ἡμᾶς τοὺς παρηνομηκότας καθαπερεὶ λέοντος ὑπνώσας σκύμνος ὁ χοῦν φυράσας εἰς Ἀδάμ διαρτίαν τοῖς ἐξ Ἀδάμ ἔβλυσεν ἀειζωίαν. τὸ Γολγοθᾶ κατείδον· εἶδον τὰς πέτρας τὰς πρὶν ῥαγείσας καὶ λυθείσας ἐκ φόβου, ὅταν θεὸς μου καὶ κεραμεὺς τοῦ γένους τὸ κοσμοσωτήριον ὑποστάς πάθος ἐκ τῶν λίθων ἤγειρεν Ἀβραάμ τέκνα, τὴν συντριβείσαν ἀνακαινίζων φύσιν.	 230 235

³⁹ Manasses gebruikt συγγραφῆ, niet het Thucydideïsche/Atticistische ξυγγραφῆ.

⁴⁰ Voor δυσανάβατος noemt LSJ één plaats, nl. Comutus, *De Natura Deorum* 14. Zie verder Trapp, LBG, waar onze plaats niet genoemd is.

Ik zag de grond en kuste die aan alle kant waarin de moordenaars van God hadden verstopt het allerzaligst en vererenswaardig hout. Vandaar vertrokken kwam ik voorts in Sion aan dat mij bekoorde met haar keur bekoorlijkheên	240
net buitensteeds, maar altijd nog vlak in de buurt en raak'lings grenzend aan de bolwerken der stad. 't Was daar dat ik de driewerfzaal'ge plek bezag alwaar de voeten van zijn leerlingen Hij wies ⁴¹ , Hij die d'oneind'ge waat'ren breidelt van de zee ⁴² .	245
En even verderop zag ik 't gebouwtje, waar de slagorde der leerlingen ⁴³ zich had verstopt wegvluchtend voor de hondsdoelheid der moordenaars ⁴⁴ , zoals de schapen, die zich voeden met het gras, de aanval duchten van de woeste wolven, als	250
hun herder, die elk roofdier doodt, afwezig is. Natuurlijk niet ging ik voorbij aan 't mooi vertrek ⁴⁵ waarin de nettenboeters steeds verblijf hielden, tot zij verrijkt werden met tongen als een brand van kolenvuur, vreemdsoortig-uitziend vonkenspiel,	255
tevoorschijn met geweld geslagen door de Geest uit vuur'ge vlammenwerpers, ónzichtbaar voor 't oog. Daar zag ik nog een andere Goddelijke plek, waar in de handen van haar Zoon de geest gaf zij, die was de allerzuiverste woonplaats van mijn God.	260
Ook kwam ik naar de halfduistere schuilhoeken, daar, waar de dapperlaffe Petrus neerzat om zijn zonde uit te wissen met zijn tranenvloed. Gethsemane bood mij een glimp van 't lieve graf waar zij, de maagd, lag bijgezet wier Zoon was God,	265
een plek onoglijk om te zien en nederig, maar waar verborgen ligt d' onschatbare robijn (een boude uitspraak mijnerzijds, vergeef het mij!). 'k Zei bij mijzelf: "dat is de hardheid van de schelp, waarin ligt ingebed het keizerlijke purper, of	270
het ruwe oppervlak van d' oesterschaal in zee, waar binnenin een schitt'rende parel wordt gekweekt, of beter nog gezegd de scherpe doornenstruik waarin stilaan tot gloren komt de gouden roos!" De veelbezongen ⁴⁶ heuvel klom ik op, waarop Wie 't lichaam aannam stond, die bergen deed ontstaan,	275

⁴¹ Joh. 13:5 e.v.

⁴² Matth. 8:26.

⁴³ μαθητῶν ἡ φάλαγξ, een fraaie typering van de situatie van de angstige apostelen!

⁴⁴ Joh. 20:19.

⁴⁵ Hand. 2:2 e.v.

⁴⁶ Hand. 1:12: "de Olijfberg geheten berg".

τὴν γῆν ἔβλεψα καὶ περιεπτυσάμην,
 εἰς ἣν κατεζόφωσαν⁴⁷ οἱ θεοκτόνοι
 τὸ μακαριστὸν καὶ σεβάσιμον ξύλον.
 ἐκεῖθεν ἐκβάς εἰς Σιών ἀφικόμην,
 ἥτις με πολλαῖς κατέθελξε χάρισι, 240
 ἐκτὸς μὲν οὔσα, πλησίον δὲ κειμένη
 καὶ δὴ παραψαύουσα τῶν πυργωμάτων.
 ἐκεῖ κατεῖδον τὸν τρισόλβιον τόπον,
 ἐν ᾧ μαθητῶν ἀπένιψε τοὺς πόδας 245
 ὁ τὰς θαλάσσας χαλινῶν τὰς ἀσχέτους.
 μικρὸν μεταστὰς εἶδον οἰκίσκον βραχύν,
 ὅπου μαθητῶν ἡ φάλαγξ ἀπεκρύβη
 τὴν λύσσαν ἐκφεύγουσα τῶν μαιφόνων,
 καθαπερὶ πρόβατα τὰ χλοηφάγα, 250
 ἐπιδρομὴν φεύγοντα λύκων ἀγρίων,
 τοῦ θηροφόντου μὴ παρόντος ποιμένος.
 πῶς ἂν λαθοίμην τοῦ καλοῦ δωματίου,
 ἐν ᾧ διατρίβοντες ἀδιαστάτως 255
 γλώσσαις ἐπλουτίστησαν οἱ λινοράφοι
 ἀνθρακομόρφοις, πυρίναις, ἄλλοθρόοις,
 ἃς ἐσφυρηλάτησε πνεύματος βία
 ἐκ τῶν ἀφανῶν, ἐμφλόγων πυρεκβόλων;⁴⁸
 ἐκεῖ κατεῖδον ἄλλον ἔνθεον τόπον,
 ἐν ᾧ περ ἐξέψυξεν εἰς υἱοῦ χέρας 260
 ὁ τοῦ θεοῦ μου καθαρῶτατος δόμος.
 κατῆλθον ἐγγὺς εἰς μυχοὺς ὑπογνόφους,⁴⁹
 οἷς ἐγκαθίσας ὁ θρασύδειλος⁵⁰ Πέτρος
 δάκρυσιν ἀπένιψε τὴν ἀμαρτάδα.
 ἡ Γεθσημανὴ τῆς θεόπαιδος κόρης 265
 τὸν τρισέραστον τάφον ὑπέδειξέ μοι
 λυπρὸν μὲν ἰδεῖν καὶ ταπεινὸν χωρίον,
 ἔνδον δὲ κρύπττον ἀτίμητον λυχνίτην·
 (τολμηρὸν εἰπεῖν, ἀλλὰ μοι συγγνωστέον·)
 εἶπον καθ' αὐτόν: "τοῦτο κόχλου σκληρότης,
 καὶ θαλαμεύει βασιλικὴν πορφύραν· 270
 ἡ φλοῦς τραχεινὸς ὀστράκου θαλαττίου,
 τρέφει δ' ἔσωθεν στιλπνότητα μαργάρου·
 ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ὀξύτης ἀκαιθίνη,
 ἐν ἣ τὸ χρυσοῦν ὑπανατέλλει ῥόδον." 275
 εἰς τὸν πολυύμνητον ἀνέβην λόφον,
 ἐν ᾧ στὰς ἐνσώματος ὁ στήσας ὄρη

⁴⁷ καταζοφώω, wederom een neologisme < ζόφος "duisternis. Trapp, LBG geeft een aantal plaatsen, maar niet deze. Over de legende van de kruisvinding, zie nu J.W. Drijvers, *Helena Augusta. The Mother of Constantine the Great and the Legend of Her Finding of the True Cross*, Leiden (Brill) 1990.

⁴⁸ Voor πυρέκβολος zie LSJ, die verwijst naar Alexander Aphrodisiensis, *Problemata* 1,38: πυρέκβολα "fire-throwing machines".

⁴⁹ ὑπόγνοφος, opnieuw een neologisme < ὑπό ("een beetje", zie LSJ s.v. ὑπό F II) + γνόφος.

⁵⁰ Een geestige nieuwvorming, waarschijnlijk door Manasses zelf gevormd. Niet vermeld in Trapp, LBG. Cf. Matth. 26:75.

zijn zegen uitsprak voor zijn wijze apostelen voordat Hij opging tot zijn Vader, Bron van Licht. Ik kwam ook aan in Bethlehem en zag de krib, en 'k werd geblakerd in d' ovens van Jericho.	280
Te zien kreeg ik de heetverstikk'nde zandwoestijn, geroosterd, zonder enig vocht, volstrekt ontzield, waarin de hitte van de zon zodanig brandt dat hij lijkt door te dringen tot de hersens zelf.	
Ik wil graag zeggen, maar opnieuw grijpt mij de angst (o, alziend oog, ik smeeek u: word op mij niet boos!) 'k hoop Jericho zelfs in mijn droom nooit meer te zien!	285
Ik nam een bad in 't water van de stroom Jordaan, maar zag het water overal met slijk bevuild, vol troebeling en om te drinken ongeschikt.	290
De kleur was vergelijkbaar met de kleur van melk: de stroming immers is van tempo uiterst traag, zodat je zeggen zou, de stroom was diep in slaap. Wat is dit, Christus, Licht van 't boventijdse Licht, waarom hebt gij destijds u toegewend tot land,	295
zó droog, verstikkend, gloeiend heet en dodelijk? Als ik slechts denk aan het snikhete Nazaret ben ik verbijsterd door uw need'righeid, o Woord! Terecht hebt gij getuigd dat over haar het woord Nathanaëls volstrekt naar waarheid is gezegd:	300
"Is er iets goeds dat komen kan uit Nazaret?" ⁵¹ Maar naar het schijnt - u bent de enige die het wéét - u koos in heel uw lijf'lijk leven hier op aard' al wat maar armelijk, al wat maar naamloos was:	
van de rivieren koos u uit de stroom Jordaan, die zelfs niet eens tot een rivier gerekend wordt, en van de stadjes in het Palestijnse land het meest beklagenswaard'ge - en zozeer verhard - zoals het allerverfoeilijkst oord, Kapharnaüm, en Nazaret dat heet is als een kolenvuur!	305
Eerwaardig is voorzeker elke heil'ge plaats waar onze Redder bij Zijn leven heeft verkeernd, maar als men onverbloemd de geur verwijd'ren zou van heiligheid der wonderen van onze Heer, dan stelde men dit land aan doornstruiken gelijk!	310
Want wat 's bij hen de moeite van 't vermelden waard? De lucht is slecht, afschuw'lijk heet, vervuld van vuur en onbestendig, onstabiel, zonder vast punt. De hitte is verschrikkelijk, ondraag'lijk heet, de atmosfeer is ongetemd waar vocht ontbreekt,	315
maar als ergens vanuit de hoogte koelte stroomt en uit de wolken een spat regen nedervalt	320

⁵¹ Joh. 1:46.

ἐπηυλόγησε τοὺς σοφοὺς ἀποστόλους καὶ πρὸς τὸν ἀρχίφωτον ἦρθη πατέρα. εἰς Βηθλεέμ παρήλθον, εἶδον τὴν φάτιν. τῆς Ἰεριχοῦς ταῖς καμίνοις ἐφλέγην.	280
εἶδον πιγιγρὰν ψαμμίνην πεδιάδα, πεφρυγμένην, ἀνικμον, ἀπειψυγμένην, ἐν ἣ τοσοῦτον ἡλίου φλόξ εἰσφλέγει, ὡς εἰς τὸν ἐγκέφαλον αὐτὸν εἰσδύνειν.	285
θέλω μὲν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ πάλιν τρέμω (ὀφθαλμὲ παντεπόπτα, μὴ θύμαινέ μοι) τὴν Ἰεριχῶ μηδὲ καθ' ὕπνουσ ἴδω. ἕδωρ Ἰορδάνειον ἀπενιψάμην· ἕδωρ κατείδον παντόφυρτον ἰλίι, οὐκ ἀθόλωτον οὐδὲ καλὸν εἰς πόσιν, οἷα χροῖα γάλακτος ἢ τούτου χροῖα· ἀργαὶ γὰρ εἰς κίνησιν αἱ τούτου ῥύσεις, ὑπνοῦν ἂν εἴποις τοῦ ποταμοῦ τὸν δρόμον.	290
Τί ταῦτα, Χριστέ, φῶς ὑπερχρόνου ⁵² φάους, πῶς μέχρι πολλοῦ πρὸς τόπους ἀνεστράφης ξηροῦς, πιγιγροῦς, φλεκτικoῦς, θανασίμους; ἂν ἐννοήσω τῆς Ναζαρέτ τὸ πνίγος, ἐκπλήττομαί σου τὴν ταπείνωσιν λόγε. καλῶς ἐμαρτύρησας ἀδόλως ἔχειν τοῦ Ναθαναὴλ τὸν περὶ ταύτης λόγον· "τί γὰρ ἀγαθὸν ἢ Ναζαρέτ ἐκτρέφει;" ἀλλ' ὡς ἔοικεν, ὡς ἐπίστασαι μόνος, ἐν πᾶσι τοῖς σοῖς σωματικοῖς ἐκλέγη, εἴ τι πενιχρόν, εἴ τι τῶν ἀνωνύμων· ἐκ μὲν ποταμῶν τὰς ῥοὰς Ἰορδάνου μηδ' ἐν ποταμοῖς συγκαταριθμουμένου, ἐκ τῶν πολιχνίων δὲ τῆς Παλαιστίνης τὰ λυπρότατα καὶ κατεσκληρυμμένα, τὴν Καπεριναοῦμ τὴν κατεστυγημένην. καὶ τὴν Ναζαρέτ τὴν ἀπηιθρακωμένην. σεπτοὶ μὲν εἰσι πάντες οἱ θεῖοι τόποι, ἐν οἷς ὁ σωτὴρ σαρκικῶς ἀνεστράφη· πλὴν εἴπερ ἐξέλοι τις ἀνυποστόλως τῶν δεσποτικῶν θαυμάτων τὸ μυρίπνουσ, σκληραῖς ἀκάνθαις τοὺς τόπους παρεϊκάσοι. τί γὰρ παρ' αὐτοῖς ἐστὶν ἄξιον λόγου; ἀἷρ πονηρός, καυματώδης, πυρώδης, ἄτακτος, ἀβέβαιος, οὐκ ἔχων στάσιν· σφοδρὸν τὸ καῦσος, ἀνυπόστατον φέρειν. ἄκρατος ἀἷρ ὑδάτων ἐρημία. ἕπου δ' ἀφ' ὕψους ἐκρυσήσεται δρόσος κάκ τῶν νεφῶν ψέκασμα μικρὸν ἐκδράμη,	295
	300
	305
	310
	315
	320

⁵² ὑπέρχρονος "de tijd teboven gaand", zie Lampe s.v. 1.

dan geurt de lucht als geur'ge wijn of als parfum.
 Doch als men door brandende dorst geroosterd wordt,
 dan drinkt men stinkend water rijk voorzien van slijk, 325
 wat men dan nog moet kopen ook (watergebrek...!)⁵³.
 Het land is hard en rotsig en totaal verschroeid,
 en daarin zwoegen met een schier ondraaglijk leed
 en lijdten deerlijk met de zwaarste ontberingen
 de ploegos en de maaishanden bij de oogst. 330
 Ach, Byzantijnse land, ach, godgebouwde stad,
 die mij het licht deed zien en mij heeft opgevoed,
 ach was ik maar bij u, zag ik uw schoonheden!
 Ja, ja, bevond ik mij in uw omarming slechts,
 ja, ja, bevond ik mij onder uw vleugel slechts, 335
 en zag u op mijn welzijn toe als 'n moederkloek!!⁵⁴

Tweede gedicht

Maar na mijn deel in al die mooie "sightseeings"
 dacht ik een snelle t'rugkeer te verkrijgen, en
 de last te kunnen afschudden die mij bedrukt,
 doch wederom bereikte mij, kwam aangesneld
 mijn wangeluk⁵⁵, dat overal mij vergezelt. 5
 'T nam wéér mij in zijn greep, bracht wéér mij in paniek!
 Nog net aan boord gegaan van een snelle trier
 op weg naar het verfoeide Tyrus, voor de wind,
 alwaar een nap met water schaars te vinden is
 - allerellendigst Tyrus, allerfelst gehaat, 10
 wegens jouw zware en verstikk'nd-benauwde lucht⁵⁶,
 de zonnebrand die alles blakert en verbrandt,
 waar is de rhetorstong die dāt beschrijven kan? -
 dáár openbaarde zich bij mij het ziektebeeld
 van 'n kwaal, moeilijk geneesbaar⁵⁷, onverdragelijk! 15
 Een schroeienhete koorts vatte plots vlam in mij,
 als olie op een vuur dat in het rijshout raast.

⁵³ In φεῦ λειψυδρίας zit waarschijnlijk het antwoord van de (Joodse) waterverkopers opgesloten "(tja) watergebrek... (wat doe je er aan?)"

⁵⁴ Vgl. Manasses, *Aristandros en Kallithea*, frg. III, 60, 1 (ed. Conca): λέγεται γάρ τοι βασιλεὺς στρουθιομήτωρ ὄρνις, / ...

⁵⁵ δυσποτμία, hier gepersonifieerd.

⁵⁶ Zonder iets speciaals over het klimaat in Tyrus te zeggen, critiqueert Strabo (16,2,23) wel het onplezierig leefklimaat, veroorzaakt door de vele purperslak-kokerijen voor de productie van purper. Ook in andere steden leverden de ververijen stankoverlast, waardoor ze dikwijls aan de rand van de bebouwing werden gevestigd. Zie O. van Nijf, *The Civic World of Professional Associations in the Roman West* (Amsterdam 1997), p. 88/89, over Thyateira en Antiochië. (Met dank aan collega G.A.A. Kortekaas, die mij hierop attendeerde).

⁵⁷ De hier genoemde symptomen wijzen op tyfus.

ὡς οἶνος εὐπνιους, ὡς μύρον συγκλείεται.
 ἂν ὑπὸ δίψους φλεκτικῶ φρύγοιτό τις,
 δύσοσμον ὕδωρ, ἰλυῶδες ἐκπίνει, 325
 ὠνούμενος καὶ τοῦτο (φεῦ λειψυδρίας).
 ἀπόκροτος γῆ, κραναή, πεφρυγμένη,
 ἐν ἧ̄ τλαιπαροῦσιν ἀτλήτοις πόνοις
 καὶ τληπαθοῦσι καμάτοις βαρυτάτοις
 καὶ βοῦς ἀροτρεὺς⁵⁸ καὶ χέρες δρεπανίται. 330
 ὦ γῆ Βυζαντίς, ὦ θεόδητος πόλις,
 ἦ καὶ τὸ φῶς δείξασα καὶ θρέψασά με,
 ἐν σοὶ γενοίμην, καλλονὰς βλέψαιμί σου.
 ναὶ ναί, γενοίμην ὑπὸ τὰς σὰς ἀγκάλας·
 ναὶ ναί, γενοίμην ὑπὸ τὴν πτέρυγά σου 335
 καὶ διατηροίης με καθὰ στρουθίον.

Λόγος δεύτερος

Τούτων μετασχὼν τῶν καλῶν θεαμάτων,
 ὑποστροφὴν ταχείαν εὐρεῖν ψόμην
 καὶ τὸ προσόν μοι βάρος ἀπορραπίσαι.
 ἀλλὰ φθάσασα καὶ πάλιν ταχυδρόμος
 ἦ πανταχοῦ συνοῦσα μοι δυσποτμία 5
 πάλιν κατέσχε, πάλιν ἐθρόσέ με.
 μόλις ἀναβὰς εἰς τριήρη ταχύπλου
 εἰς τὴν στυγητὴν οὐριοδρόμου Τύρον,
 ἧτις σπανίζει καὶ κοτύλης ὑδάτων.
 ὦ παγκακία, παντομίσητος Τύρος· 10
 τὸν γὰρ βαρύν σου καὶ πιγερὸν ἀέρα
 καὶ τὴν ἀποφρύγουσαν ἡλίου φλόγα
 τίνων διηγῆσαιτο γλῶσσαι ῥητόρων;
 ἐντεῦθεν ἡμῖν ἄρχεται τὰ τῆς νόσου,
 νόσου δυσαλθοῦς,⁵⁹ βαρυσυμφορωτάτης· 15
 ἀνάπτεταί μοι πυρετὸς καυματίας,
 ὡς πῦρ λιπαρόν, εὐπορῆσαν φρυγάνων.

⁵⁸ Voor deze verbinding cf. Hesiodus "Ἔργα καὶ ἡμέραι 400/1: Οἶκον μὲν πρώτιστα γυναικὰ τε βουν τ' ἀροτῆρα./κτητῆν, οὐ γαμητῆν. Met ἀροτρεὺς in Theocr. 25, 1 en 51.

⁵⁹ Δυσαλθής is een medische term: "moeilijk geneesbaar" / "ongeneeslijk".

Het brandde in mijn lijf, verteerde mijn bestaan, 't verkoolde mij, bracht mij de uitputting nabij, in vuur en vlam gezet, als in een pan gesmoord.	20
Met dichte walmen zette 't mijn hoofd in duisternis ⁶⁰ , verduisterde daarmee de ogen van mijn geest. Mijn haren vielen uit als d' haren bij een lijk, want zij verdroegen niet het kookpunt door het vuur.	
Ik ongelukkige, beklagenswaardige, wee, snelverkwijnend, totaal uitgemergeld mens, bekleed slechts met een dunne laag, schaduwte vlees, of beter nog gezegd, alleen vel over been!	25
Schepper der wereld, Christus, levenbruis'nde God, welk een ontleding van heel mijn ingewand, of uit mijn mond dat brandend maagzuur uitgekotst, wat mij nu in herinn'ring bracht spijs ⁶¹ van weleer, het voedsel dat ik tot mij nam, verboden vrucht, waarmee ik, arme, werd bedrogen en verleid en zo die bitt'r' ellende m' op de hals haalde.	30
Ik hoef maar te bespeur(e)n die bitterheid van gal om die omstandigheid te duiden als de dood. Mijn armen hingen slap, mijn benen trilden voos en hadden bevend nog slechts een onvaste gang en lieten mij ter aarde storten, levenloos.	35
Om zeeën water op te slurpen was mijn drang hele rivieren leeg te drinken was mijn wens, want 't laaiend vuur dat heftig brandde in mijn borst droogde meer dan volkomen mijn geraamte uit.	40
Ach, ach, beklagenswaardig menselijk geslacht een afgrond van ellenden, diepte aan ongeluk! Ach, leven, rijk aan kolken ⁶² en aan werveling, steeds wisselend en vol misleiding, zwaar vervloekt, oneerlijk, enigmatisch, zonder fundament,	45
jij bent de wrede worm die ieders hart verteert, een zee in een orkaan van niet te tellen kwaad, een wrede oceaan van niet te tellen kwaad! ⁶³ Sebastos dus, mij ziend' op 't randje van de dood, was echt geschokt, en voelde, meelevend, verdriet en hij stond op een kostbare behandeling.	50
	55

⁶⁰ Bewusteloosheid of sufheid kunnen bij deze ziekte optreden.

⁶¹ τροφή, bedoeld als "verboden vrucht", verwijzend naar de zonden, waar de ziekte een gerechte straf voor wordt geacht.

⁶² De wisselvalligheid des levens wordt door Manasses herhaaldelijk aangestipt, b.v. in *Aristandros en Kallithea*, frg. III, 52, 54, 55 (met een toespeeling op Solons opmerking tegenover Croesus in Hdt. I,32,7).

⁶³ De verseinden van 51 en 52 zijn inderdaad gelijk aan elkaar, in 52 blijkbaar als rhetorische herhaling bedoeld.

τὰ σπλάγχνα πιμπρᾶ, βόσκεται τὴν οὐσίαν. ἀπηνθράκωσεν, ἐξεδαπάνησέ με· ἐπυρπόλησεν, ἐξετηγάμισέ με.	20
ἀτμίσι πυκναῖς τὴν κεφαλὴν ἐζόφου καὶ τοῦ λογισμοῦ τὰς κόρας συνεζόφου. αἱ τρίχες ἐξέπιπτον ὡς νεκροῦ τρίχες, τῆς πυρκαϊᾶς οὐ φέρουσαι τὴν ζέσιν. φεῦ, φεῦ, ἐγὼ δύστηνος, ἄξιος γόου,	25
ἄνθρωπος εὐμάραντος, ἐκτετηγμένος, φορῶν κάτισχνοι καὶ σκιῶδες σαρκίον, ἢ μᾶλλον εἶπεῖν, δέρμα σαρκίου μόνου. κοσμουργέ Χριστέ καὶ θεῆ ζωοβρύτα, ⁶⁴ οἷα μὲν ἠ κένωσις ἐκ τῶν ἐντέρων,	30
οἷα δ' ἀπὸ στόματος, ἐκτύφουσά με καὶ τῆς παλαιᾶς ἀναμιμνήσκουσά με τροφῆς ἐκείνης τῆς ἀπηγορευμένης, ἢ παρασυρεῖς καὶ κλαπεῖς ἐγὼ τάλας τὴν πικροποιὸν κακίαν ἠλλαξάμην.	35
ἂν ἐννοήσω τῆς χολῆς τὴν πικρίαν, θάνατον αὐτόχροημα τὸ πρᾶγμα κρίνω. παρεῖντο χεῖρες, ἔτρεμον δὲ τὰ σκέλη, ἂ βάσιν οὐκ ἔχοντα παγιωτέραν εἰς γῆν με κατήρασσον ὡς ἄπνου νέκυν.	40
ὅλας θαλάσσας ἐκροφᾶν ἠπειγόμεν, ὅλους ποταμοὺς ἐκπίνειν ἐγλιχόμεν· τὸ πῦρ γὰρ ἔνδον ἐγκαθήμενον λάβρον ὄλην ἀπεξήραινε τὴν διαρτίαν.	45
αἶ, αἶ, πολυστένακτον ἀνθρώπων γένος, κακῶν ἄβυσσε, βυθὲ τῆς δυσποτμίας· αἶ, αἶ, πολυστρόβητε, ⁶⁵ κυκητὰ βίε, ἄλλοπρόσαλλε, τρισκατάρατε, πλάνε, ἄνισε, παντόφυρτε, βάσιν οὐκ ἔχων·	50
σκώληξ σὺ πικρός, καρδίας κατεσθίων, δυσχείμερος θάλασσα μυρίων κακῶν, ἀνήμερον πέλαγος μυρίων κακῶν. Ὁ γοῦν σεβαστός, ἡμιθανῆ με βλέπων, ἐσχετλίαζε, συμπαθῶς ἐδυσφόρει καὶ φιλοτίμου τῆς προνοίας ἡξίου.	55

⁶⁴ Zie voor ζωοβρύτης Trapp, LBG s.v.

⁶⁵ πολυστρόβητος < πολὺς + στροβητός, weer een nieuwvorming.

In mijn afschuw'lijk leed ontfermt zich over mij
 de wijdvermaarde Doukasspruit Alexios⁶⁶,
 bij Cyprioten toen d' ambterend goeverneur,
 een zeer vrijgevend', uiterst vriendelijke man,
 afstammend van de keizerlijke stam en bloed. 60

En om een lang verhaal te korten tot een woord:
 naar beider oordeel, beider wensen en bevel
 werd ik naar 't veelgeroemde Cyprus toegebracht
 om daar te krijgen een zo mogelijkst zuiv're lucht
 waardoor 'k mij van de kwaal die k' had zou kunn(e)n ontdoen. 65

Met welk' en met hoevele goede weldaden
 door zijn gebaar van rijk'lijke vrijgevigheid
 mij overlaadde, hij de zo serene Doukaszoon,
 voor die beschrijving schieten woorden mij tekort.
 Maar toch viel die fatale kwaal mij nogmaals aan 70
 als een wild zwijn uit 't struikgewas, of leeuwenbroed:
 het knarste met zijn tanden, opende zijn muil,
 maakte zich op mij te verslinden, driest, brutaal.
 De oppervlakte van mijn huid werd uitgedroogd,
 het stof waaruit mijn lichaam is gevormd werd zwart, 75
 de buikloop van mijn ingewand, die vloeiende voort!
 Ach, treurig lichaam, treurig, ach, het aards bestaan!
 En had gij, vader, tuinman van de mensensoort
 mij niet beregend met een vochtig koele bries,
 toen 'k ziek was, wegwijnde in hoge koorts, 80
 dan was 'k wellicht verast al aangeland in 't niets!
 Op dat moment ontsnapt als d' hinde uit de strik,
 klampt' ik mij aan de wieken der bevrijding vast.
 Nu heb ik op het veelbezongen Cyprus woon,
 vruchtbare aarde, rijke oogsten schenkend land, 85
 voor and'ren 't land van citrus⁶⁷, Cyprus slechts voor mij!
 Want wat stelt 't donker van de nietige sterren voor
 in vergelijk tot 't allesvoedend vuur der zon?
 Of wat is tegenoo'r de stad van Konstantijn
 dat hele Cyprus waard of al het Cypriotische? 90

⁶⁶ In een uitvoerige noot zet Horna uiteen wie deze Alexios Doukas kan zijn. Hij was niet de oudste zoon van Nikephoros Bryennios, maar wellicht identiek met een Alexios die vermeld wordt op een enkolpion dat in 1171 in bezit kwam van de koning van Cyprus, Amalrik, die het in 1174 schonk aan het klooster Grammont. Deze Alexios was een kleinzoon van Irene, de vrouw van Alexios Komnenos. Zijn ἀκμή lag tussen 1150 en 1170. Als goeverneur van Cyprus zou hij de opvolger kunnen zijn van Johannes Komnenos, achterneef van de gelijknamige keizer, die als goeverneur van Cyprus wordt genoemd bij Kinnamos IV 17 (Bonn p. 178,22).

⁶⁷ In de tekst is sprake van cypergras, dat zowel metrisch als begripsmatig moeilijk in het Nederlands te gebruiken is. Wegens het woordspel heb ik citrus en Cyprus tegenover elkaar gezet. De Griekse toespeling op het cypergras houdt zeer waarschijnlijk een verwijzing in naar Homerus, *Ilias* φ 351 en *Od.* δ 603. Uit de Homerusplaatsen blijkt dat het cypergras op vruchtbare plaatsen groeide en gebruikt werd als voer voor de paarden. M.a.w. Cyprus mag nog zo vruchtbaar zijn, voor mij, Manasses, is het slechts een (vervelend) land gebleven.

οὕτω κακῶς πάσχοντι συγκατηλέει ὁ Δουκόβλαστος εὐκλεῆς Ἀλέξιος, ὁ τηρικαῦτα κυριαρχῶν Κυπρίων, ἀνὴρ μεγαλόδωρος, αὐτοπραότης, ἐκ βασιλικῶν αἱμάτων κατηγμένους.	60
ἴν' οὖν τὰ πολλὰ συντεμῶν γοργῶς φράσω, ἀμφοῖν κελεύσει καὶ θελήσει καὶ κρίσει εἰς τὴν περιβόητον ἠνέχθην Κύπρον, ὡς ἀέρος τύχοιμι καθαρωτέρου καὶ τὴν προσοῦσαν ἀποκρουσαίμην νόσον.	65
οἷοις μὲν οὖν με τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πόσοις ἤρδευσε χειρὶ δασιλεῖ καὶ πλουσίᾳ Δουκῶν ὁ κλάδος, ἡ γαλήνιος φύσις, οὐκ ἂν δυναίμην τῷ λόγῳ διαγράφειν. πάλιν δ' ἐπήλθεν ἡ παλαμναία νόσος, ὡς ἐκ δρυμοῦ σὺς, ὡς λεαίνης σκυμνίον.	70
ἔβρυξε τοὺς ὀδόντας, ἤνοιξε στόμα· καταπιεῖν ὤρμησεν ἀσχέτῳ θράσει, τὸν φλοῦν ἀπεξήρανε τὸν τοῦ σαρκίου, τὸν χοῦν ἀπημαύρωσε τῆς διαρτίας, ⁶⁸ τὸν ῥοῦν ἐπωχέτευσε τῶν ἐντοσθίων. ὦ σῶμα λυπρὸν, ὦ γεώδης οὐσία.	75
κἂν μὴ σύ, πάτερ τοῦ γένους φυτηκόμει, ὤμβρησας ἀνάψυξιν ἐμπνόου δρόσου πεσόντι καὶ ψυγέντι καὶ ρεύσαντί μοι, τάχ' ἂν τεφρωθεῖς εἰς τὸ μηδὲν πεφθάκειν. τέως ἀποδράς, δορκὰς ὡσπερ ἐκ βρόχων, ἐλευθερίων ἠψάμην πετασμάτων.	80
καὶ νῦν παροικῶ τὴν ἕμνουμένην Κύπρον, τὴν λιπαρὰν γῆν, τὴν πολυφόρον χθόνα, ἄλλοις κύπειρον οὔσαν, ἀλλ' ἐμοὶ Κύπρον. τί γὰρ ταπεινῶν ἀστρίων ἀμαυρότης πρὸς τὴν τὸ πᾶν βόσκουσαν ἡλίου φλόγα; ἦ τί πρὸς αὐτὴν τὴν Κωνσταντίνου πόλιν ἡ Κύπρος ἢ σύμπασα καὶ τὰ τῆς Κύπρου;	85 90

⁶⁸ διαρτία "vorm" is een zeldzaam woord, o.a. gebruikt door Cosmas de Melode, Hymn. 2,40: σύμμορφος πηλίνης εὐτελοῦς διαρτίας, Χριστέ, γεγωνῶς. Zie Lampe s.v. Ook enkel plaatsen in Trapp, LBG.

Ach, inspanning, ach boekenwijsheid, onderwijs, waarmee 'k onnozel, jong en wel, werd volgestopt! ⁶⁹ O, lichaamskwellung, o, 't doorwaken van de nacht, die ik besteed heb aan het lezen van lektuur zonder te slapen, zonder 'n ooglid dicht te doen,	95
maar eenzaam als een musje in mijn kamertje, of beter nog gezegd, nachtuil in duisternis! 'k Woon in een land dat zeer schaars is in letteren, 'k zit neer in ledigheid, mijn mond stevig op slot, in werkeloosheid, als 'n gevangene geboeid,	100
een rhetor zonder tong, want aanspraak is er niet, een rhetor zonder stem, want oefening ontbreekt. Zoals een lusthof bij gebrek aan waterstroom verzengt in hitte bij gebrek aan vochtigheid en wordt verschroeid door het gebrek aan regenval	105
en al het fraai geboomt zijn bladeren verliest, zoök verging het mij: ik kwijnde en verging, verloor de schoonheid, waarmee ik gezegend was! 'k Verdoe de dag in ledigheid, koester slechts hoop, of let scherp op 't bewegen van de wateren	110
zoals weleer de lamme ter genezing deed. ⁷⁰ Och, mijn Romeïsch land, sieraad van heel de aard', mijn wimpers werden vochtig als ik aan u dacht. Ach, 'k zucht, verlang bij ied're ademtocht naar u, mijn allerbeste oom ⁷¹ , sieraad van ons geslacht,	115
ik ben verstoken van uw liefdevolle oogopslag, u, ring van goud, kleinood, den kloosterling tot eer! Ik voeld' als ijs, ik viel soms flauw, ik kwijnde weg. 't Verging mij als 't de dauwbedronken krekels gaat die zomers luid ten beste geven hun gezang	120
ten dode echter zijn gedoemd als Winter komt. Immers, de veelal kommervolle mensensoort verheft, gekoesterd in de zwoele zonnegloed der zorgeloosheid luider nog zijn stemgeluid dan Stentor zelf, en zet zijn ribbenkast breed uit	125
en produceert een rond-welluidend klinkend lied, maar als 't bevriest door koude bries van tegenslag dan krimpt 't ineen, helaas, niet tegen vorst bestand! De gouden Doukas, echter, de vrijgevege, de Nijl van weldaden, waarlijk een bron van goud,	130
verzadigt mij met rijkelijke spijzen en	

⁶⁹ Roept het begin van Gedicht III (Ed. Eideneier = IV Hesseling-Pernot) in gedachte, waarin een vader zijn zoon prest een intellectueel beroep te kiezen. Veel papier maar weinig brood op de plank is zijn lot.

⁷⁰ Verwijzing naar het bassin in Bethesda, waaromheen een groot aantal zieken in afwachting verbleef dat het water zich zou bewegen: wie het eerst in de poel afdaalde werd genezen, zie Joh. 5:2-7.

⁷¹ Deze oom van moederszijde is verder onbekend. Uit v. 117 is op te maken dat hij abt was van een in of nabij Konstantinopel gevestigd klooster.

- ὦ μόχθος, ὦ μάθησις, ὦ σοφῶν βίβλοι,
αἷς συνεσάπην ἀνοήτως ἐκ νέου·
ὦ σώματος κάκωσις, ὦ νυκτῶν δρόμοι,
ἄς ἀνάλωσα ταῖς βίβλοις ἐντυγχάνων,
ἄυπνος, οὐ βλέφαρα κάμπτων εἰς ὕπνου, 95
ὥσπερ μονάζων στρουθὸς ἐν δωματίῳ,
ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐν σκότει νυκτικόραξ.⁷²
εἰς γῆν παροικῶ τὴν σπανίζουσαν λόγων·
ἀργὸς κάθημαι, συμπεδήσας τὸ στόμα,
ἀεργός, ἀκίνητος ὡς φυλακίτης,⁷³ 100
ρήτωρ ἄγλωσσος οὐκ ἔχων παρρησίαν,
ρήτωρ ἄφωνος οὐκ ἔχων γυμνασίαν.
ὥσπερ δὲ παράδεισος, οὐκ ἔχων ὕδωρ,
συγκαίεται μὲν ὑπὸ τῆς λειψυδρίας,
συμφύγεται δὲ παρὰ τῆς ἀνομβρίας 105
καὶ φυλλοριπτεῖ δενδρίτις εὐκοσμία,⁷⁴
οὕτω καγὼ πέπουθα· καὶ διεφθάρην
καὶ κάλλος ἀπέβαλλον, οὐπὲρ ἠπόρου.
ἀργὸς διάγω, βόσκομαι ταῖς ἐλπίσιν
ἢ τὴν κίνησιν καρτερῶ τῶν ἰδμάτων, 110
ὡς πρὶν ὁ παράλυτος ὑγείας χάριν.
ἜΡωμαῖς γῆ, κόσμε τῆς γῆς ἀπάσης,
ἔρρευσε τὰ βλέφαρα προσδοκῶντά σε.
αἶ αἶ, στενάζω καὶ ποθῶ σε καὶ πνέω,
κάλλιστε μητράδελφε, κόσμε συγγόνων· 115
ἀπείργομαι δὲ σῆς ἐρασμίου θέας,
ὦ κύκλε χρυσέ, τῶν μοναστῶν σεμνότης·
ἐκρυσταλώθην, ἐξέλιπον, ἐρρύην·
ὃ τέττιγες πάσχουσιν οἱ δροσοφάγοι,
θέρους μὲν ὑπάδοντες ἔμμουσον μέλος, 120
νεκρούμενοι δὲ τοῦ κρύους πεφθακότος.
τὸ γὰρ πολυμέριμνοι ἀνθρώπων γένος,
θαλφθὲν μὲν ἀβροῖς ἡλίους ἀλυπίας,
τὴν γλῶσσαν ἰψοῖ Στέντορος τορωτέραν
καὶ τὴν ἐπιστήθιον ἀπλοῖ μαγάδα 125
καὶ φθόγγον εὐτόρνευτον, ἐμμελῆ πλέκει·
ἂν δ' ἀποπαγῆ τῷ κρύει τῶν θλίψεων,
μαραίνεται, φεῦ, τὸν κρυμὸν μὴ βαστάσαν.
Ὁ μὲν μεγαλόδωρος, ὁ χρυσοῦς Δοῦκας,
ὁ τῶν χαρίτων Νεῖλος, ὁ χρυσοβρῦτης, 130
κορεννύει με δαισιλῶν ψωμισμάτων⁷⁵

⁷² Voor vers 96 en 97 vgl. Psalm 101 (102):7-8 ἐγενήθην ὡσεὶ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ / ἢ γρύπινησα καὶ ἐγενήθην / ὡσεὶ στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματι.

⁷³ LSJ geeft voor φυλακίτης alleen de betekenis "politieagent" (in Egypte). Voor de betekenis "gevangene" zie Lampe s.v.

⁷⁴ φυλλοριπτῶ is wrsch. een nieuwvorming die φυλλορροεῶ vervangt.

⁷⁵ Hoewel ψωμίματα hier niet in de oorspronkelijke betekenis te nemen is ("kruimels") kan Manasses gedacht hebben aan Plut. *Vita Romuli* cap. 2, waar wordt verteld dat Romulus en Remus in leven werden gehouden met wolvenmelk en de ψωμίματα gebracht door vogels.

besprenkelt met de dauw van Hermon mij royaal zonder verwachting winst te putten ooit van mij (hoe zal de volle maanschijf, vol van licht, ooit licht ontlenen aan een nietig glimwormpje?), uitsluitend dus geleid door zijn menslievendheid!	135
Maar haal 'k mij voor de geest het Byzantijnse land dan lijkt mij 't vet der tafels niet anders dan gal, dan lijkt mij alles bitter, zelfs nectar als drank, of ook al dient men ambrozijn als voedsel op.	140
Een zangvogel, gevangen in een vogelkooi, hoe rijk hij wordt gevoed, méér dan hij eten kan, verlangt naar 't uitslaan van zijn vleugels, vrijelijk, verfoeit het leven dat hij bij de mensen slijt, en is naarstig op zoek naar een ontsnappingsweg!	145
Niets is immers zo zoet en wel-begerenswaard dan 't licht der vrijheid en een leven zonder zorg. Moog', Christus, gij een goede afloop van de reis mij schenken, gij, de keramist der mensensoort, gij, hovenier der schepping van het aards bestaan,	150
vergun dat ik een danklied voor u componeer voor mijn behoud, een mengvat pleng van dankbaarheid! Land van Byzantium, o, drierwerfrijke stad, oog van de aarde, sieraad van de wereldbol, vérstralende zon, licht van de wereld hier, mocht ik in uw omarming zijn, in u verkwikt, ach moge u mij koesteren, leiden voortaan, en nooit meer mij doen scheiden van uw moederschoot!!	155

Derde gedicht

Maar nogmaals was 't beschikt dat ik mijn hand bewoog om al mijn ongeluk te beitelen in steen! Want nog was er geen eind aan mijn verschrikkingen: ze stroomden voluit op mij af, putten mij uit.	5
Ik had gedacht dat tot de droesem reeds aan toe ik alle bitterheid van 't lot gedronken had de bekers wederwaardigheid, kroezen vol kwaal, maar kijk, daar waren ze alweer, een mengvat vol met gal, dat onuitput'lijk overstroomt van smart.	10
Ik meende dat de boom van mijn ontberingen, des zomers vol in bloei, des winters sterven zou, maar hij bleek altijdbloeiend, rijk aan vrucht, rijpend in elk seizoen, niet slechts in zomertijd! Ai, ai, hoe blind en armzalig mensengeslacht, wat hebt ge toch de ogen dicht voor dat wat komt!	15

καὶ τὴν Ἀερμῶν ὄμβροβλυτεῖ ⁷⁶ μοι δρόσον, οὐ προσδοκήσας ἐξ ἐμοῦ τι κερδᾶναι, (πῶς γὰρ σελήνης δίσκος ὁ πλήρης φάους δανείσεται φῶς ἀπὸ πυγολαμπίδος;) ⁷⁷	135
ἀλλ' ὡς κινηθεῖς ὑπὸ φιλανθρωπίας. ἂν δ' ἐννοήσω τὴν βυζαντίδα χθόνα, χολὴ δοκεῖ μοι τῶν τραπεζῶν τὸ στέαρ, τὰ πάντα πικρά, κἂν τὸ νέκταρ εἰς πόσιν, κἂν ἀμβροσίαν πρὸς τροφήν φέροντά μοι. καὶ μουσικὸν γὰρ ἐγκαθειρχθέν στρουθίον, κἂν λιπαρῶς τρέφοιτο, κἂν ὑπὲρ κόρον, ἐλευθερίων γλίχεται πετασμάτων καὶ δυσχεραῖνον τὸν μετ' ἀνθρώπων βίον, ἀεὶ διώκει κρυφίας διεξόδους.	140 145
οὐδὲν γὰρ οὕτως ἤδῦ καὶ ζητητέον, ὡς φῶς ἐλευθέριον, ἀφροντις βίος. γένοιτο, Χριστέ, καὶ τυχεῖν χρηστοῦ ⁷⁸ τέλους, ναὶ ναί, κεραμεῦ φύσεως ἀνθρωπίνης, ναὶ ναί, φυτουργεῖ πλάσεως βροτησίας, ὡς σώστρά σοι θύσαιμεν ἕμνοποιίας κρατῆρά τε σπείσαιμεν εὐχαριστίας.	150
ᾠ γῆ Βυζαντίς, ὦ πόλις τρισολβία, ὀφθαλμὲ τῆς γῆς, κόσμῳ τῆς οἰκουμένης, τηλαυγὲς ἄστρον, τοῦ κάτω κόσμου λύχνε, ἐν σοὶ γενοίμην, κατατροφῆσαιμί ⁷⁹ σου· σὺ καὶ περιθάλποις με καὶ διεξάγοις καὶ μητρικῶν σῶν ἀγκαλιῶν μὴ χωρίσαις.	155

Λόγος τρίτος

Ἐμελλον ἄρα καὶ πάλιν κινεῖν χέρα καὶ στηλογραφεῖν τὰς ἐμὰς δυσπραγίας· παρῆλθε καὶ γὰρ οὐδέπω τὰ δεινά μοι, ἀεὶ δ' ἐπιρρέουσι καὶ τρύχουσί με. κάγῳ μὲν ᾤμην ἄχρι καὶ τοῦ τρυγίου πιεῖν ἀπάσας τῆς τύχης τὰς πικρίας καὶ συμφορῶν κύπελλα καὶ νόσων σκύφους· τὰ δ' ἦσαν αἰθῆς ὡς κρατῆρ χολῆς γέμων καὶ θλίψεων ῥοῦν ἀδάπανον βλυστάτων. ᾤμην τὸ δένδρον τῶν ἐμῶν παθημάτων, κἂν ἐν θέρει τέθηλε, χειμῶνι φθίνειν· τὸ δ' ἦν ἀειβλάστητον, εὐκαρπον, βρύον εἰς πάντα καιρόν, οὐ γὰρ ἐν θέρει μόνον.	5 10
Αἰ αἰ, τυφλὸν δείλαιον ἀνθρώπων γένος, ὡς πρὸς τὸ μέλλον τὰς κόρας τυφλὰς ἔχεις.	15

⁷⁶ Het ww. ὄμβροβλυτέω komt voor in de Suda, zie LSJ. Voor de dauw van de berg hermon, zie Psalm 132 (133):3 ὡς δρόσος Ἀερμων ἡ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιων.

⁷⁷ πυγολαμπίς < πυγή "achterwerk", "staart" + lamp. = "glimworm" is vermeld in Aristot. *Hist. Anim.* 523^b21 en 551^b24. Veel voorkomende varianten zijn πυριλαμπίς en πυρολαμπίς.

⁷⁸ Hier gebruikt Manasses het bekende (in de Byzantijnse/Nieuwgriekse uitspraak) homofonische woordspel Χριστός - χρηστός ("goed").

⁷⁹ Voor deze betekenis van κατατροφάω + gen. staat Psalm 36 (37):4 κατατρέψησον τοῦ κυρίου "verheug u in de Heer".

Want toen ik in een ziektenzee gevallen was,
 gebroken was van lijf door 'n staalkaart aan verderf
 en ik naar 't grote eiland Cyprus was vervoerd
 om van mij af te stoten aller kwalen last,
 werd ik weer andere gevaren daar gewaar 20
 en werd ik door een ruwe golfslag hard geschokt
 en 'k was als iemand, die op 'n hoge steile berg
 geklommen, ruggelings weer in de diepte stort.
 Hoe zij vervloekt de ramp van die beroerde dag,
 waarop ik uit het Byzantijnse land vertrok. 25
 Moge niet bij de dagen van de tijd geschaard worden
 de dag dat ik de zo welvaar'nde stad verliet
 en ik ronddwaalde in ravijndoorkliefd gebied.
 Maar waarom spreek ik ongegrond het schuldig uit
 over de dagen, terwijl 'k het zwaard richt op mijzelf? 30
 Nogmaals zal 'k openen en uitrekken mijn mond
 en spreken van de kwalen die mij beetgrepen.
 Een smart'lijk pijnlijk lijden wordt in mij gewekt
 dat juist mij in de nieren⁸⁰ trof acht'r in mijn rug,
 en 't was, Christus, volkomen juist, geheel terecht, 35
 want ik hield niet, zoals het hoort, mijn nieren in bedwang,
 en hield mijn lende niet omgord⁸¹, en overtrad uw wet.
 Ach, wat een onverdraaglijk lijden, helse pijn,
 die in mij doordrong zelfs tot in mijn hersenpan.
 Lopen was uitgesloten, moeilijk was het staan 40
 maar allerpijnlijkst was nog 't liggen op mijn bed.
 Men zou hebben gedacht de lamme hier te zien
 als men mij had zien liggen als dood op mijn bed.
 Ik was ten prooi aan pijn, aan moedeloosheid, kwaad,
 ik brulde, had verdriet, was van de kaart, beroerd. 45
 O zon, mogen uw held're stralen nimmer zien
 een mens die in zo'n uiterst diepe smart verkeert.
 Want ook al is men 'n reus, al is men zelfs van steen,
 al is men ook gelijk de ceders van de Libanon,
 men zal, helaas, zo zwak blijken te zijn als riet, 50
 zal krommen zich, helaas, als velgen van een kar!
 Ach, bittermakende, galvoortbreng'nde boom
 en raadgeving van die gemene satan, en
 de ongelukk'ge gulzigheid van d'eerste mens,
 waardoor 't beklagenswaardig menselijk geslacht 55
 talloze zeeën bitt're smart gedronken heeft.
 Zo was ik er aan toe, op sterven na al dood;
 mijn ene been bewoog immers geheel niet meer,

⁸⁰ Ik volg de neutrale bewoording van Manasses zelf, al is er alle reden aan te nemen dat *νεφροί* eufemistisch gebruikt is i.p.v. *ὄρχεις* ("ballen"), cf. LSJ s.v. *νεφρός*.

⁸¹ Zie Exod. 12:11, Luc. 12:35.

ἐπεὶ γὰρ εἰς πέλαγος ἐμπεσὼν νόσων
 καὶ προσραγείς τὸ σῶμα παντοίαις βλάβαις
 εἰς νῆσον ἤχθην τὴν μεγίστην τὴν Κύπρον,
 ὡς ἐκτινάζω τῶν παθῶν τὸ φορτίον,
 προσέσχον αὐθις κινδύνους παλιτρόποις 20
 καὶ τραχύτης κλύδωνος ὑπέπαισέ με,⁸²
 ὡσεὶ τις ἄρθεις εἰς ἀπόκρημνον λόφον
 πάλιν ὀπισθόνωτος ἐξ ὕψους πέσοι.
 ὡς ἀπόλοιτο κακία τῆς ἡμέρας,
 ἐν ἣ προσῆλθον ἀπὸ τῆς Βυζαντίδος· 25
 μὴ συνταγείη τοῦ χρόνου ταῖς ἡμέραις,
 ἡνίκα λιπὼν τὴν πόλιν τὴν ὀλβίαν,
 ἐπεπλανήθην εἰς βαραθρώδεις τόπους.
 ἀλλ' ὦ τί μάτην ἐγκαλῶ ταῖς ἡμέραις,
 αὐτὸς καθ' αὐτοῦ κατενεγκὼν τὸ ξίφος; 30
 πάλιν ἀνοίξω καὶ πλατινῶ τὸ στόμα
 καὶ τοὺς κατασχόντας με λαλήσω πόνους.
 ἐγείρεταί μοι βαρυάλητον πάθος
 νεφρῶν κατ' αὐτῶν τῶν μελῶν ὀπισθίων,
 καλῶς δέ, Χριστέ, καὶ μετ' ἐνδίκου νόμου· 35
 οὐ γὰρ περιέσφιγξα νεφροὺς εὐφρόνως,
 τὴν ὀσφὺν οὐκ ἔζωσα, σοὺς πατῶν νόμους.
 αἶ αἶ, πάθος δύσκλητον, ἄλγους ὀξύτης,
 εἰς αὐτὸν ἐγκέφαλον ἐξικουμένη.
 κίνησις οὐκ ἦν, δυσχερὴς ἦν ἡ στάσις, 40
 ἢ κατάκλισις βαρυσυμφορωτέρα.
 τὸν παράλυτον ἂν τις εἶκασε βλέπειν,
 ὀρῶν βεβλημένον με νεκρὸν ἐν κλίῃ.
 ἐντεῦθεν ἤλγουν, ἠθύμουν, ἐδυσφόρου,
 ὠρῶμην, ἤσχαλλον, ὠχλον, ἠχθόμην. 45
 ἦλιε, μὴ βλέψαιεν αἱ σαὶ λαμπάδες
 ἀνθρώπου ὑποστάντα τοιοῦτον βᾶρος.
 κἂν γὰρ γίγας τις, κἂν λίθινος τυγχάνη,
 κἂν ἐξισῶται ταῖς κέδροις τοῦ Λιβάνου,
 φανήσεται, φεῦ, ἰσχύτης καλαμίνη, 50
 καμφθήσεται, φεῦ, ὡς ἀμάξης ἀψίδες.⁸³
 ὦ πικροποιὸν καὶ χολὴν βλύσαν φυτὸν
 καὶ τοῦ κακίστου σατανᾶ συμβουλίᾳ
 καὶ τῶν γεναρχῶν δυστυχῆς ἀπληστία,
 δι' ὧν θαλάσσης μυρίων παθημάτων 55
 τὸ τληπαθὲς πέπωκεν ἀνθρώπων γένος.
 Εἶχον μὲν οὕτως, ὡσπερ ἡμίπνοὺς νέκυς·
 τοῦ <γὰρ> ποδός μοι μηδὲως κινουμένου,

⁸² Een van de weinige dubieuze lezingen in de tekst. Horna geeft aan dat ms. V heeft ὑπέβαλλέ με, maar in *marginē* ὑπέπεσέ με, door Horna weergegeven als ὑπέπαισε van ὑποπαίω, een ww. zonder parallel. Misschien is ὑπέπεσέ με te beschouwen als een glosse bij het ongebruikelijke ὑπέβαλλέ με, waarvoor men misschien kan verwijzen naar Polyb. 1,82,2 ὑπέβαλλε τοῖς θηρίοις (τοὺς πολεμίους sc.)

⁸³ ὡς ἀμάξης ἀψίδες. Ms. V heeft de klassieke accentuatie ἀψίδες. Horna koos voor de korte *metri causa*.

en als een halfontzielde boom was 'k haast ontzield,
 want wankelend gingen de schreden van mijn hart, 60
 en 't was dus heel terecht dat 't lopen niet meer ging.
 Eten kon ik niet meer, en drinken evenmin,
 de wijde van mijn darmen vernauwde zich volstrekt,
 doordat de scherpe steken van de felle pijn
 alles aan spijs en drank naar buiten ranselden. 65
 Ik moge wensen, Christus, dat zelfs in mijn droom
 ik niet de bitterheden van dat lijden ooit zal zien.
 Want als de dwaalweg van mijn dromen verder duurt
 en niet vervliegt en niet terstond verdwijnt in 't niet,
 dan hoop ik dat de muil van Hades mij verslindt. 70
 Na lang met deze kwaal behept te zijn geweest
 en inziend dat spoedig de knappe kunde van
 de dienaars van Asklepios reeds zou zijn uitgeput
 - er restte nog slechts tijdverspilling en loze praat -
 begaf ik mij uit nood toen op een ander pad, 75
 en sprak: " de teerling moet hierbij geworpen zijn"
 en ik ving aan een hete-baden-kuur te doen.
 O badhuis, jij, beginpunt van mijn beterschap,
 jij, die gekwelden 'n veelvoud aan geneugten brengt,
 jij hebt welwillend ook mijn paden weer gerecht. 80
 Ik wil met woorden uitbazuinen mijn applaus
 voor alle weldaden waarmee je m' hebt bevoeid,
 maar vooralsnog is klein mijn mond en zwak mijn stem,
 verkild door 't brandend vuur mijner beproevingen.
 De zon weet dat zij ondergaat, zoök de maan, 85
 de snelle voet, echter, de snelle vleugelslag
 van 't zwaarbedrukkend lot dat mij zo zeer benauwt,
 zij weten van geen ophouden, gunnen geen rust.
 Ach, had ik maar, al was 't maar eventjes, beschikt
 over de stem van Jeremiah, die meelij toont, 90
 toen ik de slagen van mijn kwaad bejammerde
 en, wee, de vele ramspoeden en risico's,
 alsook de scherpe pijlen der beproevingen.
 Hoe lang nog moet 'k je minnaar zijn, o bitter lot,
 en waarom breng je mij in 't nauw en perst mij uit? 95
 Je hebt de vloed van al mijn bloed weggedraineerd,
 je hebt het vette van mijn vlees geheel verteerd,
 je hebt welhaast het binnenst van mijn lijf verbrand!
 Waarom ter slachtbank mij geleid, waarom gewurgd?
 Gij zonnelicht, gij maanlicht, en gij, sterrenkoor 100
 verberg toch uw gezicht bij 't zien van zulk een zaak!
 O gouden vesting van het Byzantijnse rijk,
 o, zon op aard' en pure schoonheid zonder eind,
 hoelang nog moet 'k u slechts aanschouwen in mijn droom?
 Ach, mag ik toch, mijn teerbemind' , uw glanslicht zien, 105
 ach, mag ik toch, schoonlichtende, zien uw gelaat!!

ὡς δένδρον ἡμίψυχον ⁸⁴ ἀπειψυχόμην· ἐχώλαναν γὰρ αἱ τρίβοι τῆς καρδίας· οὐκοῦν δικαίως ἢ κίνησις ἐσφάλῃ. ἄσιτος ἦμην, οὐ προσηγόμην ὕδωρ. ἀπεστενώθη τὸ πλάτος τῶν ἐντέρων· τὰ κέντρα καὶ γὰρ τῶν πικρῶν ἀλγηδόνων ἀπερράπιζον τὴν τροφήν καὶ τὴν πόσιν.	60
μή μοι γένοιτο, Χριστέ, μηδὲ καθ' ὕπνου ιδεῖν ἐκείνου τοῦ πάθους τὰς πικρίας· ἂν γὰρ χρονίση τῶν ὀνείρων ἢ πλάτη καὶ μὴ διαπτῆ καὶ λυθῆ παραυτικά,	65
“Αἶδου με συγκλείσειε παμφάγον στόμα. χρόνῳ δὲ πολλῷ προσπελάσας τῇ νόσῳ καὶ γνοῦς τὸ λοιπὸν μηδὲ μικρὸν ἰσχύειν Ἀσκληπιαδῶν τὴν σοφὴν τεχνουργίαν, μόνην δὲ τριβὴν καὶ κενὴν στομαλγίαν, ἄλλην ἀτραπὸν ἐξ ἀνάγκης ἐτραπήν·	70
καὶ κατ' ἑμαυτὸν εἶπον ἑρρίφθω κύβος ⁸⁵ καὶ θερμολουτεῖν ἠρξάμην τὸ σαρκίον. ὦ λουτρόν, ἀρχὴ τῆς ἐμῆς εὐρωστίας, σὺ πολλὰ τερπνὰ τοῖς κακουμένοις φέρον καὶ τὰς ἐμὰς ὠρθωσας εὐμενῶς τρίβους. θέλω κροτῆσαι τοῖς λόγοις καὶ σαλπίσαι τῶν σῶν ἀγαθῶν τὰς πολυρρύτους χύσεις, ἀλλ' εἰσέτι μοι μικρόφωνον τὸ στόμα, ἀποφυγὲν καύσωμι πειρατηρίων.	75
ἥλιος ἔγνω καὶ σελήνη τὴν δύσιν, ⁸⁶ ὁ πούς δ' ὁ γοργός, ἢ ταχυπέτης πτέρυξ τῆς συμπιεζούσης με βαρυποτμίας οὐκ οἶδε κατάπαυσιν, οὐκ οἶδε στάσιν. ὦ πῶς ἂν ηὐτύχησα πρὸς βραχὺν χρόνον τοῦ συμπαθοῦς τὴν γλώσσαν Ἰερεμίου, ὡς τῶν κακῶν μου τὰς φορὰς ὠδυράμην. αἶ αἶ, συχνῶν μου συμφορῶν καὶ κινδύνων καὶ τῶν βελέμων τῆς τύχης τῆς βασκάνου. ἕως πότε στέρξω σε, τύχης πικρία;	80
τί πρὸς τοσοῦτον ἐκπιέζεις καὶ τρύχεις; τὴν αἱματηρὰν ἐξέπιες πλημμύραν, τὸ τῶν κρεῶν μου κατεμασσήσω λέπος, ἦψω σχεδὸν μου τοῦ βάθους τῶν ἐγκάτων. τί γοῦν ἐπισφάττεις με; τί με συμπίγεις; ἦλιε καὶ φῶς καὶ χορὸς τῶν ἀστέρων, ἰδὼν τὸ πρᾶγμα τοῦτο, πῶς οὐκ ἐκρύβης;	85
ᾠ χρύσειον πόλισμα τῆς Βυζαντίδος, ἦλιε τῆς γῆς, κάλλος οὐκ ἔχον κόρον, ἕως πότε βλέπω σε κατὰ τοὺς ὕπνους; ἴδοιμι, παντέραστε, σὰς στυλβηδόνας· βλέψαιμι, καλλίφωτε, τὰ πρόσωπά σου.	90
	95
	100
	105

⁸⁴ Voor ἡμίψυχος "semianimis" verwijst LSJ naar de glossaria. Trapp, LBG geeft alleen onze plaats.

⁸⁵ Plut. Vita Caes. cap. 32 geeft ἀερρίφθω κύβος. Zo ook Athen. XIII, 559e. De "Wortlaut" van Manasses ligt evenwel dicht bij Zonaras X 7: Καῖσαρ... τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν ὑπαιπῶν ἑρρίφθω κύβος" ὠρμησε...

⁸⁶ Psalm 103 (104):19 ἐποίησεν σελήνην εἰς καιροῦς, ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ.

Vierde gedicht

Armen, herwint uw kracht, komt in 't geweer voor mij,
 benen, richt u weer op, danst mij een vreugdedans.
 O tong, barst uit in 'n vrome zang van dankbaarheid,
 en wees ook gij verheugd, drierwefgeteisterd hart.
 Want zie, zie daar, ik zie in alle helderheid 5
 het bovenalgeliefd', gezegende Byzantium!!
 Wat heeft dat te betekenen? Ben ik opnieuw misleid?
 Is 't, nee toch, Cyprus, bitterheid die stinkt, waar 'k woon,
 of Ptolemaï's, de iedereen verstikkende stad
 of Nazaret, dat 'k niet genoeg verfoeien kan? 10
 Zie 'k slechts een zinsbegoocheling, mijn gouden stad?
 Was het een droomgezicht, een spotlach in de nacht
 of zag 'k u scherp in werk'lijkheid, en niet een droom?⁸⁷
 Was 't echt niet Paphos hier of 't land van Kition
 was 't echt niet de armoed'ge stad van Trimythous?⁸⁸ 15
 Is 't niet de zied'nde stroom van een verpeste wind
 het aftransport van stapels dode lichamen
 bij hopen uitgedragen ter begrafenis,
 zoals het schering-en-inslag daag'lijks is te zien
 bij d' inwoners van 't oord met Ptolemaeus' naam, 20
 maar werkelijk de hooggeschat-beroemde stad?
 Ik zie hoog in de lucht het ademloze ruitersbeeld⁸⁹,
 ik zie de haven met talloze schepen aangemeerd
 en ook zie ik Gods eigen bouwwerk daar in beeld,
 met zijn gesteente zwart als kool, met blonde glans, 25
 de zonovergoten, lichtgevende, grote kerk!⁹⁰
 O, wee, wat heb 'k, waar dwalen mijn gedachten heen?
 Ach, heeft het feit dat menig droom mij heeft misleid
 't vertrouwen in dat wat ik zie teniet gedaan?
 Is waarlijk dit in werk'lijkheid de lieve plaats, 30
 het eiland der g'lukzaligen, de gouden stad?
 Maar daar dus elke vrees nu uitgebannen is
 alsmede elke dwaling van mijn dromen 's nachts,
 en 'k duidelijk hier heb gezien Konstantijns stad,
 neem ik hierbij de draad van mijn relaas weer op. 35

⁸⁷ Deze passage maakt duidelijk dat er een weloverwogen plan aan de compositie van het gedicht ten grondslag ligt, c.q. gelegen heeft. De droom uit het eerste gedicht zet de fatale gebeurtenissen in beweging, hier wordt dat waarop gehoopt werd werkelijkheid.

⁸⁸ In gedicht twee en drie, die op Cyprus spelen, worden geen plaatsnamen genoemd. Pas hier komen ze te voorschijn, waarbij de vraag rijst of Manasses die plaatsen inderdaad bezocht heeft of dat hij ze "uit de boeken" kent.

⁸⁹ Waarschijnlijk het ruitersstandbeeld van Konstantijn op het Forum Constantini. Een inscriptie vermeldt dat Manuel het kapiteel heeft laten repareren.

⁹⁰ Uiteraard de Hagia Sophia, waarvan een enigszins impressionistische beschrijving wordt gegeven. Horna twijfelt aan de juistheid van de overlevering.

Λόγος τέταρτος

<p> ³Ω χεῖρες, ἰσχύσατε καὶ κινεῖσθέ μοι· πόδες, διανάστητε καὶ σκιρτᾶτέ μοι· ὦ γλῶσσα, ῥήξον ὕμνον εὐχαριστίας· χάρηθι καὶ σύ, τριτάλαινα καρδία. ἰδοὺ γάρ, ἰδοὺ, καθαρῶτατα βλέπω τὴν παντέραστον, ὀλβίαν Βυζαντίδα. ἀλλ' ὦ τί τοῦτο; μὴ πεπλάνημαι πάλιν; μὴ Κύπρον οἰκῶ, τὴν κάκοσμον πικρίαν, ἢ τὴν πιυγηρὰν τοῦ Πτολεμαίου πόλιν ἢ τὴν Ναζαρέτ, τὴν ἐμοὶ στυγητέαν; φαντάζομαι ψευδῶς σε, χρυσέα πόλις; ἐνύπνιόν μοι τοῦτο καὶ νυκτὸς γέλως, ἢ σε τρανῶς κατεῖδον ὕπαρ, οὐκ ὄναρ; ἀλλ' οὐχὶ Πάφος ταῦτα καὶ γῆ Κιτίου, οὐχ ἢ πενιχρὰ Τριμιθουσίων⁹¹ πόλις· οὐκ ἀέρος ζέουσα κακόπνους ῥύσις· οὐκ ἀπαγωγὴ σωμάτων τεθνηκότων, σωρηδὸν εἰς τύμβευσιν ἐκφορουμένων, ὅποια πολλὰ καθορᾶν ὀσημέραι πάρεστι τοῖς οἰκοῦσι τὴν Πτολεμαίου· ἀλλ' ἢ πολυτίμητος, ἢ κλεινὴ πόλις. ὄρω τὸν αἰθέριον, ἄπνουν ἰππότην· τὸν λιμένα βλέπω δέ, τὸν μυριόναυ, ἐκεῖνον αὐτὸν τοῦ θεοῦ καὶ τὸν δόμον, τὸν ἀνθρακίαν τὸν λίθον, τὸν πυρράκην, τὸν ἠλιώδη, τὸν φεραυγῆ, τὸν μέγαν. τί, φεῦ, πέποιθα; ποῖ παρεπλάγχθην φρενῶν; ὦ πῶς τὸ συχνῶν τῶν ὀνείρων τῆς πλάνης τὸ πιστὸν ἐξέκοψε τῶν ὀρωμένων; ἐκεῖνος ὄντως <ἔστιν> ὁ γλυκὺς τόπος, ἢ τῶν μακάρων νῆσος, ἢ χρυσῆ πόλις. ἐπεὶ δὲ λοιπὸν πᾶς ἐλλήλαται φόβος καὶ τῶν ὀνείρων ἢ πλάνη τῶν νυκτέρων καὶ φανερῶς ἔβλεψα τὴν Κωνσταντίνου, ἐπαναλάβω τὴν διήγησιν πάλιν. </p>	<p>5</p> <p>10</p> <p>15</p> <p>20</p> <p>25</p> <p>30</p> <p>35</p>
--	--

⁹¹ Waarschijnlijk moet Τριμιθουσίων gelezen worden (suggestie van Prof. Metcalf).

Teruggekeerd uit de landstreek Isaurië
 nadat we gepasseerd hadden de kolken van
 de Draak (rivier de Draak ligt in Isaurië)
 verlieten wij 't onherbergzame Syke ook,
 een absoluut gehate en verfoeide stad, 40
 (ik wil het meeste nu maar ongezegd laten!)
 en troffen Cyprus aan in staat van opwinding
 gevolg van grote onlusten en angsttoneel⁹²:
 van woede schuimbekte de Graaf van Tripolis
 omdat, tot zijn verdriet, zijn hoop vervlogen was 45
 (want zij, de uitverkorene tot 'n echtverbintenis
 met mijn allerdiplomatiekste machthebber,
 zij, die gesproten was uit 'tzelfde zaad en bloed
 als de in driestheid zwaar te temmen Tripoliet,
 zij was voor 't huw'lijk met de keizer gepasseerd. 50
 Het was immers de gouden Antiocheense stad,
 die daar de loot der Gratiën ontspruiten liet
 die waardig werd gezien zo'n huw'lijk aan te gaan,
 meisje met mooie ogen, en een lust voor 't oog,
 gesproten uit voorouders van vorst'lijke stam). 55
 De Tripoliet was dus in zied'nde woed' ontbrand,
 een man van aanpakken, blakend van overmoed
 (want welke jonge man is driester dan 'n 'Latijn'?)
 hij riep een vloot op en bewapent admiraals
 en hij ving aan het Cyprisch land te brandschatten 60
 zonder te weten, als ononderlegde man,
 dat hij het land des keizers niet bezetten kon
 (want hoe zou 'n vleugelloze, kaalgeplukte kip
 het nest bedreigen kunnen van een adelaarsjong?
 Hoe kan een hertje 'n grote, woestbrullende leeuw, 65
 de koning van het dierenrijk, beangstigen?
 Een tijd lang hield 't stuk ongeluk zijn driestheid vol,
 maar werd in zijn onstuim'ge overmoed gestuit!
 Wij allen waren echter in grote verlegenheid
 geteisterd als wij werden door velerlei kwaad 70
 waaraan geen einde leek te komen goed en wel,
 totdat de hoogverhevenste op Cyprus kwam⁹³,
 ontsnapt aan vele doodsgerevaren op zijn tocht,
 waardoor de storm van smart'lijkheden eindelijk
 voor ons nu overging in windstil lenteweer! 75
 Als iemand niet geloven wil wat vreugd' vermag,
 hij luistere en schenke mij, beleerd, geloof:
 want zie, de koorts die mij zo langtijds had gekweld,
 de hittebranden van de vierdedaagse koorts,

⁹² Zie inleiding.

⁹³ Willem van Tyrus (XVIII 31) bevestigt dit bericht: "inventa casu navicula in Cyprum se fecerunt deportare". Zie ook Horna p. 317.

Ὑποστραφέντες ὑπὸ τῆς Ἰσαυρίας
 καταλιπόντες τοῦ Δράκοντος τὰς δίκας,
 ὅς δὴ ποταμός ἐστι τῆς Ἰσαυρίας,
 ναὶ μὴν ἀφέντες καὶ Συκὴν τὴν ἀγρίαν,
 τὴν παντομισή, τὴν κατάπτυστον πόλιν 40
 (τὰ πολλὰ καὶ γὰρ βούλομαι παρατρέχειν),
 εὐρήκαμεν τὴν Κύπρον ἐπιοημένην
 πολλοῖς ταραγμοῖς καὶ φοβήτροις ἀγρίοις.
 ὁ Τριπολίτης καὶ γὰρ ὀργῇ καχλάσας,
 ὡς ἐκπεσῶν δειλαῖος ἐξ ὧν ἡλικίαι, 45
 (ἡ γὰρ κριθείσα συζυγῆται πρὸς γάμον
 τῷ βασιλεῖ μου τῷ στρατηγικωτάτῳ,
 ἐκ ταυτοαίμων ἐκφνεῖσα σπερμάτων⁹⁴
 τῷ δυσκαθέκτῳ τῷ θράσος Τριπολίτη
 βασιλικῶν ἡμαρτε παστοπηγίων 50
 ἢ χρυσέα γὰρ Ἀντιοχέων πόλις
 τὸν τῶν Χαρίτων ὑπεμόσχευε κλάδον,
 ἐπάξιον τελούντα τηλικού γάμου,
 κόρην χαριτόφθαλμον, εὖοπτον κόρην,
 ῥηγεκγόνων βλαστῶσαν ἐκ ῥιζωμάτων), 55
 ὁ Τριπολίτης τοιγαροῦν θυμῷ ζέσας,
 ἀνὴρ ἐκεῖνος ἰταμός, θράσος πνέων,
 (καὶ τί γὰρ ἢ Λατῖνος αὐθάδης νέος;)
 στόλον κροτήσας⁹⁵ καὶ στολάρχας ὀπίστας,
 λεηλατεῖν ὠρμητο τὴν τῶν Κυπρίων, 60
 ἄνθρωπος ἀλόγιστος, ὅστις οὐκ ἔγνω,
 ὡς οὐ κατισχύσειε γῆς βασιλέως·
 στρουθὸς γὰρ ἀπτέρωτος, ἐψιλωμένος,
 εἰς ἀετιδοῦ⁹⁶ καλιὰν πῶς ἐγγίσει;
 νεβρὸς δὲ μικρὸς πῶς θροήσει τὸν μέγαν 65
 ἐριβρύχην λέοντα, τὸν θηροκράτην;⁹⁷
 τέως ὁ ταλαίπωρος εἶχε μὲν θράσος,
 ἐπεσχέθη δὲ τῆς ῥύμης καὶ τοῦ θράσους.
 ἡμεῖς δὲ πάντες ἡμεῖν ἠπορημένοι,
 κακοῖς καταξανθέντες οἷοις καὶ πόσοις, 70
 οὐκ αἰσίου δὲ τοῦ τέλους τετευχότες,
 ἕως ὁ πανσέβαστος ἦλθεν εἰς Κύπρον,
 πολλοὺς διαδρὰς κινδύνους καὶ θανάτους,
 καὶ τηρικαῦτα τῶν λυπηρῶν ἢ ζᾶλη
 μετῆλθεν ἡμῖν εἰς γαλήνην, εἰς ἔαρ. 75
 κἂν τις ἀπιστῇ τὴν χαρὰν πολλὰ σθένειν,
 ἀκουέτω μου καὶ μαθῶν πιστευέτω.
 τὸ γὰρ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου με συντρίβον,
 τὸ φλεκτικὸν πῦρ τοῦ τεταρταίου δρόμου,

⁹⁴ Cf. Manasses, Σύνοψις Χρονική 6123: ἦσαν δ' αὐτῷ ταυτόαιμοι κὰκ τῶν αὐτῶν σπερμάτων.

⁹⁵ κροτήσας = συγκροτήσας, cf. Theoph. 47,21 σύνοδον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκρότησε, 484,26 σύνοδον...κροτηθῆναι ἐκέλευσεν, *et saepius*.

⁹⁶ Voor ἀετιδῆς "adelaarsjong" zie Trapp, LBG s.v., die evenwel deze plaats verzuimt te noemen.

⁹⁷ θηροκράτης, een nieuwvorming; alleen hier, zie Trapp, LBG s.v.

verlieten na de komst van d' hoogverhevene terstond mij en ze gingen 'r als een haas vandoor. De Sebastós bracht allen op één plek bijeen, zoals een kloek dat met haar eigen kuikens doet, die met de wélluidende klanken van haar roep	80
hen bij zich haalt en zo verzamelt op één plek nadat z' aan jachtklemmen en strikken zijn ontsnapt, en hij liet schallen de klaroen ten teken van vertrek, waarop wij alle(n) op pad togen om mee te gaan. Het is niets ongerijmds en strijdig met de kunst om ook iets vrolijks in te lassen in 't relaas.	85
Want het is goed om smarten van een lijdensweg eens aan te lengen met iets leuks en aangenaams en men moet aan een nurksige geschiedschrijving enkele lachverwekk'nde schertsen toevoegen. Het was de hoogtijdag van 't eerbiedwekkend feest - traditioneel noemen wij die dag Pinksteren - en allen waren wij verzameld in de kerk om 's avonds mee te vieren 't offer van de mis. Toevallig stond ik vlakbij in het kerkportaal toen nog iemand naar binnen kwam, een Cyprioot, die ied're Cyprioot in domheid overtrof.	90
Hij naderde, kwam binnen en ging naast mij staan. Hij stonk naar wijn en stonk naar knoflook nog daarbij. Ik kreeg dat onwelriekend mengsel in mijn neus (weet wel, dat 'k net zo'n hekel heb aan dat soort stank als aan de strontgeur ⁹⁸ die ik bij mijn ziekte rook of als de sulfurstank van hem, de satan zelf), 'k werd draaiërig en dreigde neer te gaan in zwijm. De duisternis die op mijn ogen nederviel, het scheelde niets of z' had me halfdood neergekwakt!	95
Maar 'k zei tot hem, waarbij ik uiterst vriend'lijk keek, "meneer, ga 'n eindje verderop, niet zo dichtbij, u riekt naar knoflook, ga dus ver bij mij vandaan, ik kan mij echt niet staande houden bij zo'n kwaad!" Maar hij schonk géén aandacht aan mij, ging niets opzij. Nogmaals sprak ik hem aan, maar nu wat dringender: "meneer, ga verderop staan en verstik me niet: er komt een helse beerputstank u uit de mond!" Maar hij was d'adder die zijn oor heeft dichtgestopt ⁹⁹ , want net zo weinig schonk hij mij oplettendheid als een wild zwijn schenkt aan een mug, of leeuw aan vlieg.	100
	105
	110
	115
	120

⁹⁸ Horna interpreteert τῶν κακῶν als de genitivus van τὰ κακά "uitwerpselen", zoals in het Nieuwgrieks. Ik denk dat dit een misvatting is: 1. men zou dan κακῶν verwachte (cf. κάκτη, κακῶν etc. in Aristoph. Pax 112, resp. Nubes 1384, 1390); 2. het levert een tautologie op met κοπρίαν. Ook acht ik het tegen de stijl van Manasses in het algemeen.

⁹⁹ Zie Psalm 57:5 ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὄτα αὐτῆς.

ὡς τοῦ σεβαστοῦ τὴν παρουσίαν ἔγνω, ἔδραπέτευσεν ἐξ ἐμοῦ παραυτίκα.	80
ὁ γοῦν σεβαστὸς πάντας εἰς ἓν ἐλέκυσας, ὡσεὶ τις ὄρις τοῖς ἑαυτοῦ στρουθίοις τὰς εὐκελάδους ¹⁰⁰ τῶν μελῶν συμφωνίας	85
ἐπισυρίζει καὶ πρὸς ἓν συναγάγη, θήρατρα καὶ παγίδας ἐκπεφευγότα, ἔσάλπισε ξύνθημα τῆς ἐπανόδου καὶ πάντες ὠρμήθημεν αὐτῷ συντρέχειν.	
Οὐδὲν δὲ καινὸν οὐδὲ πόρρω τῆς τέχνης παρεισευγεκῆν καὶ γελοῖον τοῖς λόγοις·	90
τοῖς γὰρ λυπηροῖς καὶ γέμουσι τοῦ πάθους καὶ χαρίεντα συγκεραυνύειν δέον καὶ ταῖς σκυθρωπαϊῖς ἱστοριογραφίαις γελωτοεργοῦς παιδιὰς προσαγαγεῖν.	
ἢ τῆς φρικώδους ἦν ἑορτῆς ἡμέρα - πεντηκοστὴν καλοῦμεν αὐτὴν ἐξ ἔθους -, καὶ πάντες ἡμεῖν ἐν ναοῖς ἠθροισμένοι, τὴν ἐσπερινὴν ἐκτελοῦντες θυσίαν.	95
ἔτυχον ἐστῶς τῶν προθύρων πλησίον. εἰσήλθεν ἄλλος, Κύπριος μὲν τῷ γένει, πάντας δὲ υἰκῶν ἀφροσύνη Κυπρίους.	100
ἤγγισεν, ἤλθεν, ἐστάθη μου πλησίον· ἀπῶζεν οἴνου, συναπῶζε σκοροῶδου. κἀγὼ δὲ μιχθεῖς τὰς βίνας δυσσομῖα (βδελύττομαι γὰρ τήνδε τὴν κακοσμίαν, ¹⁰¹	105
ὡς τῶν κακῶν μου τὴν δυσώδη κοπρίαν, ὡς αὐτὸν αὐτοῦ τοῦ Σατανᾶ τὸν τύπον) ἰλιγγίασα, λειποθυμεῖν ἠρξάμην· ὁ δὲ σκοτασμός, ἐμπεσῶν μου ταῖς κόραις, μικροῦ με πρὸς γῆν ἠδάφισεν ἡμίπνου.	110
εἶπον πρὸς αὐτόν, ἐντρανίσας ἡμέρωσ· "ἄνθρωπε, πόρρω στήθι, μὴ προσεγγίσης. ὄξεις σκοροῶδου, τοιγαροῦν μακρὰν φύγε· οὐκ ἰσχῶ γὰρ πρὸς τὸ κακὸν ἀντέχειν." ἀλλ' οὐ πρόσεσχεν, οὐκ ἀπέστη τοῦ τόπου.	115
πάλιν προσεῖπον ἀγριωτέρῳ λόγῳ· "ἄνθρωπε, πόρρω στήθι, μὴ σύμπιγέ με· ὡς βόρβορον γὰρ ἐκπνέει σου τὸ στόμα." ἀλλ' ἀσπίς ἦν ἐκεῖνος ἀκοᾶς βύσας· καὶ γὰρ τοσαύτην ἔσχε μου τὴν φροντίδα,	120
ὅσην κάπρος κώνωπος ἢ μῦϊας λέων.	

¹⁰⁰ εὐκέλαδος o.a. in Eur. Bacch. 100 λωτὸς ὅταν εὐκέλαδος ἱερὸς ἱερὰ παίγματα βρέμη.

¹⁰¹ Voor kakosmia "stank", zie LSJ en Trapp, LBG, s.v.

Ik zag dus in dat ieder woord te veel was hier
 en dat 'k de man met kracht tot rede brengen moest.
 Ik balde dapper dus mijn vuist en sloeg flink toe
 en gaf de kerel op zijn slaap en op zijn kaak 125
 een dreun, waarin mijn allerfelste woede lag.
 En het geluid zwol aan tot zo'n intensiteit
 dat hij nu opkeek wegens 't kraken van zijn bot.
 Toen donderde de kakvreter uiteind'lijk op.
 Tot zover dit, ook als men mij dit kwalijk neemt. 130
 Maar de in alles edele, goedhartige Doukás
 'voerde' ons allen 'dronken'¹⁰² met vrijgevigheid
 en wenste ons een goede reis t'rug naar ons land!
 O Zoon des Vaders, Zegel en Gods sterke arm,
 ons aller Koning en Zon van gerechtigheid, 135
 U hebt uit Palestina ons gered, zoals
 ooit Israel uit handen der Egyptenaars.
 Geen God onder de goden is als U¹⁰³, o Woord,
 de levende, en machtigste en hoogste God
 zijt Gij alleen, Schepper van 't al, hemelse Heer, 140
 bevrijd hebt U ons uit Latijnse overmoed,
 zoals Gij ooit de grote profeet Daniel
 gered hebt uit de muil der leeuwen in de kuil
 (want wat is er brutaler dan 't Latijnse volk?).
 Gij, die naar 't land van Babylon hoog door de lucht 145
 als 'n ongewone veerman Habakoum liet gaan
 om brood te brengen aan de ziener Daniel¹⁰⁴,
 hebt ook voor mij paden geëffend¹⁰⁵, onverhoopt,
 en hebt ook mij¹⁰⁶ gemaakt een ridder door de lucht.
 Gij hebt mij weggevoerd uit 't alverterend vuur 150
 van het ontelbaren-vermoordend Ptolemáís.
 Uit 't land der Tripolieten hebt Gij mij gered
 en uit 't ellendig fort van 't Cypriotisch land.
 Want 't eiland Cyprus is niet anders dan een fort,
 een muur van ijzer en een beestenkooi van steen, 155
 een Hades zonder vluchtweg, zonder uitgangen!
 Wie 't ongeluk heeft dat hij vast op Cyprus zit
 kan daar echt niet gemakkelijk uit weggkomen.

¹⁰² Ik heb de metafoor van Manasses letterlijk overgenomen πάντας μεθύσας δωρεαῖς δαψιλέσι.

¹⁰³ Psalm 85:8 οὐκ ἔστιν ὁμοίος σοι ἐν θεοῖς, κύριε, zie ook vs. 10.

¹⁰⁴ Zie voor dit verhaal "Bel en Draco" (14:) 31-39, Aanvulling op het Boek Daniël.

¹⁰⁵ Zie Jes. 40:3, Matth. 3:3 etc. εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους (τοῦ θεοῦ ἡμῶν). In het vers dat volgt wordt de rol van Kontostephanos gelijk gesteld met die van Habakuk.

¹⁰⁶ "mij" heeft een dubbele bodem: ik vermoed dat als "mij" niet op Manasses zelf slaat (accusatief) het bedoeld is als een datief, in de gedachte dat met de luchtridder de Sebastos is bedoeld, die als redder tevoorschijn is gekomen

- οὐκοῦν συνιδῶν, ὡς περιπτὸν οἱ λόγοι
καὶ χρῆ τὸν ἄνδρα σωφρονίσει παλάμαις,
τὴν χεῖρα τείνας ἀνδρικῶς, εὐκαρδίως
παίω τὸν ἄνδρα κατὰ κόρρης καὶ γνάθων
πληγὴν θυμοῦ γέμουσαν ἀλκιμωτάτου· 125
- καὶ πρὸς τοσοῦτον ἤρτο βόμβον ὁ ψόφος,
ὡς ἐντραίνισαι¹⁰⁷ τῇ βοῇ τῇ τοῦ μέλους.
οὕτω μόλις πέφευγεν ὁ σκατοφάγος.
καὶ τοῦτο μὲν τοιοῦτο, κἄν μέμφοιτό τις. 130
ὁ δ' εὐγενῆς τὰ πάντα καὶ καλὸς Δοῦκας
πάντας μεθύσας δωρεαῖς δαψιλέσι¹⁰⁸
χαίροντας ἐξέπεμψεν εἰς τὰς πατρίδας.
- ᾧ πατρὸς υἱὲ καὶ σφραγίς καὶ βραχίον,¹⁰⁹
παμβασιλεῦ, ἦλιε δικαιοσύνης, 135
ἔσωσας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης,
ὡς Ἰσραὴλ πρὶν ἐκ χερῶν Αἰγυπτίων.
οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ἐν θεοῖς, ὡς σύ, λόγε·
σύ ζῶν θεὸς κράτιστος, ὕψιστος, μόνος,
ὁ παντοποιοὺς οὐρανοκράτωρ ἄναξ, 140
ἠλευθέρωσας ἐκ Λατινικοῦ θράσους,
ὡς πρὶν Δανιὴλ, τὸν προφήτην τὸν μέγαν,
ἐκ τοῦ φάρυγγος τῶν λεόντων ἐρρύσω.
(τί γὰρ Λατίνων ἰταμώτερον γένος;)
ὁ ναστολήσας εἰς Βαβυλῶνος χθόνα 145
πορθμεὺς ὁ καινὸς Ἀββακοῦμ δι' ἀέρος,
ὡς τὸν Δανιὴλ τὸν προφήτην ψωμίσει,
ὀμαλίσας μοι τὰς τρίβους παρ' ἐλπίδα,
ἐναέριον ἰππότην ἀπειργάσω.
- ἐξήγαγές με τοῦ πυρὸς τοῦ παμβόρου 150
Πτολεμαίδος μυριοφονευτρίας·
ἐκ Τριπολιτῶν τῆς πολίχνης ἐρρύσω
καὶ Κυπρίων γῆς τοῦ κακίστου φρουρίου.
ναὶ γὰρ βαρὺ φρούριον ἢ νῆσος Κύπρος,
τεῖχος σιδηροῦν, γαλεάγρα¹¹⁰ πετρίνη, 155
"Αἰδης ἄφυκτος, οὐκ ἔχων διεξόδους.
ὁ δυστυχήσας συσχεθῆναι τῇ Κύπρῳ
ἐκέιθεν οὐκ ἂν ἐκπεράσοι ῥαδίως·

¹⁰⁷ ὡς ἐντραίνισαι. Voor ἐντρανίζω zie Trapp, LBG: "klar sehen", "hinsehen", "betrachten". Hij vermeldt deze plaats niet, waar de betekenis meer in de richting gaat van "opkijken", "nota nemen van".

¹⁰⁸ De eerst korte ι van δαψίλεσι is metrisch verlengd.

¹⁰⁹ Men moet βραχίων lezen i.p.v. βραχίον. Voor βραχίων zie LSJ.

¹¹⁰ Een γαλεάγρα is eigenlijk een kooi of klem voor wezels (of katten). Ook in algemene betekenis als "beestenkooi", zie LSJ, s.v.

Want als men op het land zich daar op pad begeeft en dreigt te valle(n) in handen van 'n barbarentroep, zou God hem niet beschermen en er doorslepen, waarheen zou hij dan vliegen of zich schuilhouden? Maar als men anderzijds 't zeevlak bevaren wil, ach, in hoeveel gevaren komt men dan terecht?	160
Van boven het geraas van loeiende stormwinden, van onder 't onheilspell(e)nd gebonk der golfslagen. De golven klotsen luid, de storm raast met gefluit, maar d' angsten voor terreur der zeerovers op zee, is er een tong, een mond die dat verwoorden kan?	165
Verkieslijker terecht te komen in het hellevuur dan raken in misdadige piratenhand!	170
Wel zeer is te beklagen d' ongelukkige die in hun netten, wee hem, ooit gevangen raakt. Z' eerbiedigen geen mens, of hij nu manna ¹¹¹ dauwt, of vuur kan doven, of in ovens koelte brengt, of zelfs de kiezen van een leeuw verbrijz'len kan!	175
Ze eisen zakken vol, geheel gevuld met goud, en als men niet betaalt (waar vind je zoveel geld?) dan hangen ze j'aan je scrotum ¹¹² op, tuigen je af, knopen je in een zeildoek vast, kielhalen je, totdat je leven aan 't geweld bezweken is.	180
Mij dunkt, dat wie in hún strikken gevangen is geen erger beulen krijgen zal op dat moment, waarop het ijzingwekkend laatste oordeel komt, zelfs als berooid hij aan de toll'naars ¹¹³ is ontsnapt.	185
Het beulswerk der piraten is al erg genoeg! Ontkomen dus aan al die zware troebelen door het bevel, voorzienigheid en oordeel Gods: als ik het in mijn hoofd zal halen wéér te gaan naar Palestina met zijn waterloos gebied	190
- dat kan alleen als men mij meesleurt met geweld - dan mag 'k in handen vallen van 't barbarendom!! Maar ere zij aan Christus die mij heeft gered en door zo'n zee gevaren mij heeft heengeloodst!!!	

¹¹¹ Vgl. Psalm 77:24 καὶ ἔβρεξεν αὐτοῖς μαννα φαγεῖν. De andere verwijzingen hebben betrekking op de geschiedenis van Daniël. Voor συγκαταθλᾶ cf. Athen. VIII, 348 f (waar Macho geciteerd wordt) συγκατέθλα τὸ ποτήριον.

¹¹² Hier is iedere terughoudendheid weg: τῶν ὄρχεων, cf. mijn opm. ad 3,33.

¹¹³ Waarschijnlijk een pun op de wreedheid der belastinggaarders. "Fiscus"?

Ik heb ἐν κακοῖς dan ook als "in ellendige omstandigheden door toedoen van de fiscus" > "berooid" opgevat.

ἀνπερ γὰρ ἐν γῆ τὰς τρίβους ποιοῖτό τις, εἰς χεῖρας ἐγγίσειε τὰς τῶν βαρβάρων, ἂν μὴ θεὸς ῥύοιτο καὶ διεξάγοι·	160
ποῦ γὰρ πετασθῆ; ποῦ κρυβεῖς διαδράση; ἂν τῆς θαλάσσης τὸ πλάτος διαπλέοι, βαβαί, πόσων ἔστηκε κινδύνων μέσον; ἄνωθεν ἦχος πνευμάτων βαρυπνόων, κάτω βρυχηθὸς κυμάτων ἄλλοθρόων.	165
ῥοχθεῖ τὸ κύμα, πνεῦμα παφλάζει μέγα. τῶν ἐν θαλάσση ληστρικῶν δὲ τοὺς φόβους ποῖα λαλήσει γλώσσα καὶ ποῖον στόμα; ὡς κρεῖσσον εἰς πῦρ ἐμπεσεῖν † ἠθαιρίων ¹¹⁴	170
ἢ πρὸς κακούργους πειρατὰς θαλασσίους. οὐαὶ πολυστένακτος ἀνθρώπου τάλας, ὁ συσχεθεῖς, φεῦ, τοῖς ἐκείνων δικτύοις. ἀνθρωπον οὐ τιμῶσι, κἂν μάνα βρέχη, κἂν πῦρ κατάγη, κἂν δροσίζη καμίνους,	175
κἂν συγκαταθλᾶ τῶν λεόντων τὰς μύλας. ζητοῦσιν ἄδρους ἀποδέσμους χρυσίων. κἂν μὴ διδῶ τις, (ποῦ γὰρ εὐρήσει τόσους;) τῶν ὄρχεων κρεμῶσι, παίουσι ξύλοις, δεσμοῦσιν ἰστοῖς καὶ χαλῶσιν εἰς ὕδωρ, ἕως ἀπορρήξειε τὴν ψυχὴν βία.	180
οἶμαι τὸν ἐμπλακέντα τοῖς τούτων βρόχοις ἄλλοις ἰταμοῖς οὐ δοθήσεται τότε ἐν τῇ φρικώδει καὶ τελευταίᾳ κρίσει, κἂν τοὺς τελώνας ἐν κακοῖς ὑπεκδράμη·	185
ἀρκεῖν γὰρ αὐτῷ πειρατῶν τὰς βασάνους. Τὰς γοῦν τοσαύτας ἐκφυγῶν τρικυμίας θεοῦ κελεύσει καὶ προνοία καὶ κρίσει, ἂν κατὰ νοῦν λάβοιμι βαδίσει πάλιν εἰς τοὺς ἀνίκμους τῆς Παλαιστίνης τόπους, εἰ μὴ τις ἐλκύσει με πρὸς τούτους βία, εἰς χεῖρας ἐμπέσοιμι τῶν ἄλλοθρόων. Χριστῷ δὲ δόξα τῷ διεξάγοντί με καὶ τηλικούτων κινδύνων σεσωκότι.	190

Willem J. AERTS

¹¹⁴ Het vers is corrupt, het laatste woord is moeilijk te duiden. Horna vermoedt ἡφαιστῖων, maar dat lijkt niet waarschijnlijk. Ik heb het wel als uitgangspunt genomen voor mijn "hellevuur". Maar mischien moet ἢ θηρίον gelezen worden: "liever in het vuur terechtkomen of oog in oog met een wild beest, dan..." Voor de gedachte cf. Manasses, *Aristandros en Kallithea*, frg. 1,7 (ed. Conca): 'Ἄλλ' ἦν οὐδέν, ὡς ἔοικε, χεῖρον ἀνδρὸς βαρβάρου, / οὐ πῦρ, οὐχ ὕδωρ, οὐδὲ θῆρ, οὐδὲ θαλάττης χάσμα. Het dubbele ἦ in verschillende betekenissen kan een bezwaar zijn, maar net zo goed een rhetorisch grapje, en verantwoordelijk voor de ontstane corruptie.